Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

FORMOVÁNÍ ÚSTAVNÍHO POŘÁDKU NA UKRAJINĚ – VÝVOJ POLITICKÉHO SYSTÉMU V PRVNÍ POLOVINĚ 90. LET

Plzeň 2014 **Hana Knyblová**

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

Formování ústavního pořádku na Ukrajině – vývoj politického systému v první polovině 90. let

Hana Knyblová

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014 ……

Obsah

Seznam zkratek 5
Úvod 6
1. Procesy se pohnuly aneb co způsobil Gorbačov 10
1.1 Formování politických stran 12
1.2 Ukrajina ve stínu Brežněvovy epochy 15
2. Klasifikace demokratických politických systémů 19
2.1 Teorie delegativní demokracie 23
2.2 Volební systémy 24
3. Ukrajině svo-bo-du! 27
3.1 Charakteristické znaky vytvořené funkce prezidenta 29
3.2 Exekutiva vs. legislativa 32
3.3 Krize vlády a vláda krize 35
3.4 Tečka za prvním prezidentem 36
4. Parlamentní volby 1994 38
5. Prezidentské volby 1994 42
5.1 Leonid Kučma 43
6. Přijetí Ústavy a klasifikace politického systému na Ukrajině 48
Závěr 51
Resumé 57
Seznam pramenů a literatury 59
Seznam literatury 59
Seznam internetových zdrojů 64
Prameny 64
Přílohy 67
Příloha č. 1 67
Příloha č. 2 68

Seznam zkratek

DPU	Demokratická strana Ukrajiny
KPU	Komunistická strana Ukrajiny
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
PDVU	Strana demokratické obnovy Ukrajiny
SelPU	Zemědělská strana
SPU	Socialistická strana Ukrajiny
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
UHS	Ukrajinský helsinský svaz
URP	Ukrajinská republikánská strana
USSR	Ukrajinská sovětská socialistická republika
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svaz

Úvod

Na začátku 90. let minulého století se rozpadl Svaz sovětských socialistických republik. Problémy, které tento rozpad způsobil, jsou především politického rázu. V prostoru východní Evropy se začaly nástupnické země formovat jako samostatné státní jednotky, které si pomalu utvářely svůj politický systém. Jednou ze zemí, která měla tendenci a snahu se osamostatnit, byla Ukrajina.

Základ práce spočívá v utváření politického systému Ukrajiny v letech 1990 – 1996. Cílem práce je v empiricko-analytickém duchu sledovat roli prezidenta ve vývoji politického systému Ukrajiny, s ohledem na proces přijímání Ústavy a rolí ostatních aktérů v něm. Zda se role prezidenta proměňuje v závislosti na ostatních aktérech v systému a jejich vzájemných vztazích.

Teoretická část práce je založena na klasifikaci demokratických politických systémů. Klasifikace systémů je zaměřena konkrétně na poloprezidentský systém zastupitelské demokracie. Klasické pojetí poloprezidentského systému odpovídá teoriím autorů G. Sartoriho a M. Duvergera. Další popis systému nabízí autoři M. Shugart a J. Carey. V teoretické části je pro politický systém na Ukrajině zahrnuta i teorie delegativní demokracie, která charakterizuje funkční období druhého prezidenta L. Kučmy. V práci je částečně využita teorie volebních systémů. Zde je pozornost věnována jednomu ze systémů, a to většinovému volebnímu systému. Tento volební systém se používá pro volbu prezidenta, ale byl využit i pro parlamentní volby na Ukrajině roku 1994. Teoretická část práce je zapotřebí pro upřesnění a snadnější orientaci k určení funkce prezidenta v systému.

V práci je čerpáno z cizojazyčné literatury. Nejvíce informačních zdrojů poskytuje Internet. Použité zdroje se skládají z různých zákonů, které nabízí webové stránky Nejvyšší rady Ukrajiny, politických stran a stránky prezidenta Ukrajiny. Zákony jsou nejdůležitějšími zdroji, které charakterizují politický systém a určují formu vlády

na Ukrajině. Autoři cizojazyčné literatury jsou překládání z cyrilice do latinky podle doporučeného předpisu (NK ČR 2006: 8–12).

Předložená práce se skládá ze seznamu zkratek, úvodu, šesti kapitol, závěru, resumé, seznamu použité literatury a zdrojů a příloh. První kapitola práce představuje historický exkurz událostí v Sovětském svazu od poloviny 80. let 20. století. Název kapitoly „Procesy se pohnuly aneb co způsobil Gorbačov“, takticky vypovídá o situaci, která zapříčinila změnu politického myšlení zástupců komunistické strany. Téma kapitoly je zaměřeno na Michaila Gorbačova a Perestrojku. Jak ovlivnila Perestrojka a Glasnosť společnost na Ukrajině? Jaká byla hlavní příčina změny veřejného myšlení? Jaký měly dopad první pokusy o vytvoření demokratických lidových front? Na těchto otázkách je postaven stručný úvod.

Následující podkapitola je zaměřena na vznik demokratických hnutí a politických stran. Stručný popis jejich vzniku a vývoje. Politické strany měly vliv na utváření politického systému a osamostatnění ukrajinského státu a jeho další vývoj. Vznikaly v různých etapách. První etapa je zaměřená na vznik opoziční skupiny Ukrajinský helsinský svaz a Národní hnutí Ukrajiny. Druhá etapa je ve znamení diferenciace opozičních hnutí a jejich snah o transformaci na běžné politické strany. V poslední etapě dochází k dotvoření stranického systému samostatné Ukrajiny.

Podkapitola pod názvem „Ukrajina ve stínu Brežněvovy epochy“ obsahuje popis situace od voleb do Nejvyšší rady Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Volby se konaly v březnu roku 1990 a bezpochyby představují ústřední událost politického života. Poprvé v dějinách Ukrajiny začala Nejvyšší rada USSR pracovat v parlamentním režimu. Příklon Gorbačova ke konzervativcům vyvolal ve společnosti značné změny. Bylo vyhlášeno celosvazové referendum, zda se vyslovit pro zachování Sovětského svazu či nikoliv. Tady si především pokládám otázku, jak Gorbačov ovlivnil následující formování politického systému na Ukrajině.

Hlavní část práce představují následující kapitoly. Druhá kapitola obsahuje teoretickou část práce. Teorie je následně v dalších kapitolách aplikována na politickou praxi

na Ukrajině. Kapitola je zaměřena na klasifikaci současných demokratických politických režimů. Základním východiskem pro odlišení jednotlivých typů forem vlády je nastavení principů vztahů mezi jednotlivými složkami moci. Zaměřila jsem se především na nejpodstatnější rozdíly parlamentního, prezidentského a poloprezidentského systému. Jednotlivé typy režimů dokážeme klasifikovat a komparovat, bohužel neexistuje obecná shoda určující, který z režimů je, či naopak není vhodný. Uvádím vždy režim a jeho charakteristické rysy. Kapitola je specifikována na poloprezidentský systém. Pro představení systému jsou využity definice různých autorů. Následující podkapitola obsahuje teorii delegativní demokracie. Základním rysem teorie je prezident, proto je teorie využita ke sledování proměny jeho role. Dále je pozornost věnována volebním systémům. Volební systémy tvoří předem stanovená pravidla, podle kterých se konají volby, které jsou jedním z určujících faktorů politického systému a hrají významnou, ne-li hlavní roli při tvorbě konkrétního politického systému daného státu. Teorie je soustředěná na většinový volební systém. Podle tohoto modelu se volil parlament na Ukrajině v roce 1994. Model je také vhodný pro prezidentské volby.

V pořadí třetí kapitola obsahuje ukrajinskou cestu k nezávislosti. Vláda M. Gorbačova a srpnové události vedly ukrajinskou elitu k přijetí Aktu o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny. Kapitola se dělí do několika podkapitol. První obsahuje charakteristiku nově vzniklé funkce prezidenta, první prezidentské volby konané v prosinci 1991 a stručný popis vítěze voleb. Prezidentovy neshody s parlamentem v problematice místních rad a místních a regionálních samospráv představují dobrý příklad dvou složek státní moci a jejich vzájemných sporů. Hlavní záměr je v tomto sporu kladen na roli a postoj prezidenta. V následující podkapitole se k boji o moc mezi prezidentem a Nejvyšší radou přidává i vláda (Kabinet ministrů) a vzniká tak zhoubné trojvládí. V této době je opravdu důležité dokončit návrh nové Ústavy. Ukrajina po svém vyhlášení nezávislosti převzala sovětskou Ústavu z roku 1978. Snahy dohodnout se na základním dokumentu mezi složkami moci vyvolaly předčasné

prezidentské i parlamentní volby. Závěr kapitoly tvoří shrnutí politického působení prvního prezidenta Ukrajiny.

Průběh předčasných parlamentních voleb roku 1994 tvoří samostatnou kapitolu. Nejprve představím strany účastnící se parlamentních voleb, které jsou rozděleny do skupin, podle politické příslušnosti na ose levice – pravice. Pozoruhodný je výběr volebního systému pro tyto volby. Je využitá teorie většinového volebního systému. Prostřednictvím této teorie je zkoumán výsledek voleb a jeho dopad na politický systém. Domnívám se, že právě v chybném výběru volebního systému pro parlamentní volby lze objevit aspekty, které ovlivnily schopnost Nejvyšší rady se prosadit mezi složkami státní moci.

Předposlední kapitola je zaměřena na funkční období druhého ukrajinského prezidenta. Předčasné prezidentské volby, jejich průběh a výsledky tvoří téma na prozkoumání jeho role a vlivu. Delegativní teorie charakterizuje politické působení druhého ukrajinského prezidenta L. Kučmy. Jak Leonid Kučma ovlivnil ústavní proces na Ukrajině? Jaké měly důsledky jeho reformy a vydané dekrety? Měly tyto prezidentské činy nějaký vliv na jeho pozici? V textu práce je dále charakterizována Konstituční dohoda, kým byla iniciována, její průběh schválení a především nejpodstatnější změny v systému. Prezident Kučma byl také velmi činný v zahraniční politice státu. Jaké změny v této oblasti přineslo jeho působení pro Ukrajinu?

Poslední kapitola obsahuje přijetí Ústavy Ukrajiny a stručný popis základních rysů zaměřených na prezidenta republiky. Teorie poloprezidentského režimu je aplikována na politický systém nezávislé Ukrajiny. Kapitola zahrnuje vedle popisu funkce a pravomocí prezidenta podle Ústavy i popis vztahu mezi ním a parlamentem. Vyřešil se problém rozdělení státní moci mezi dominantní složky moci, přijetím Ústavy?

V závěru práce shrnu nejpodstatnější body ve vývoji politického systému na Ukrajině. Zhodnotím splnění cíle práce. Jakou roli měl prezident Ukrajiny v procesu přijímání Ústavy a vztahu k ostatním aktérům. Kdy byly jeho pravomoci silnější a kdy naopak slabší.

1. Procesy se pohnuly aneb co způsobil Gorbačov

Dříve než se budu věnovat samotnému tématu této práce, uvedu konec 80. let 20. století jako historický kontext do situace v prostoru Sovětského svazu. Zmíním přelomové události, které vedly k rozpadu Sovětského impéria a vyhlášení nezávislosti Ukrajiny. Historický exkurz je založen na deskriptivním přístupu. Je nezbytný pro splnění stanoveného cíle. Funkce prezidenta nebyla na území Ukrajiny běžnou záležitostí, ale byla vytvořena v souvislosti s probíhajícími událostmi.

V polovině 80. let byl nově zvoleným generálním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Michail Sergejevič Gorbačov. Na svém prvním plenárním zasedání ÚV hovořil o potřebě obrody hospodářství vyžadující všeobecnou přestavbu společenského života. Pojem Perestrojka se zprvu užíval hlavně v souvislosti s hospodářskými otázkami. Mělo dojít k urychlení sociálně ekonomického rozvoje země. Z počátku tato vyhlídka vypadala velmi nadějně. Jednalo se především o zavedení elementárního pořádku, upevnění pracovní a technologické disciplíny a také zvýšení odpovědnosti kádrů. Gorbačov velmi aktivně jmenoval nové místní a oblastní první tajemníky. V personálním složení strany tato aktivita představovala největší přelom, ale aparát schvaloval myšlenku hospodářské reformy jen naoko a pokračoval ve starých zajetých kolejích (Malia 2004: 420–423). Situace se začala zhoršovat s přijetím dosti nepopulární prohibiční kampaně, která s programem o vyřešení bytového problému představovala pro Sovětský svaz velmi drahou záležitost (Masol 1993: 25–26).

Do té doby to byla typická revoluce shora, než si reformátoři uvědomili, že je zapotřebí konkretizovat a radikalizovat výzvy. S pomocí podpory občanů přeformulovali přestavbu jako sociální revoluci. Velkou změnu vyvolala Glasnosť, neboli otevřenost či přístupnost (Malia 2004: 424–440). Veřejné mínění bylo v té době velmi málo radikalizováno a zůstávalo v rámci stereotypů. Změnu ovšem odstartovala paradoxně až událost primárně nespojená s politickou sférou, a to Černobylská atomová katastrofa. Havárie jaderného reaktoru v dubnu 1986 byla jednou z výrazných

podnětů k formování protikomunistické opozici na Ukrajině. Předpokladem bylo tvrzení úřadů, že nehrozí žádné zdravotní nebezpečí (Rakitskij – Rakitskaja 1990: 83). Zpochybnění systému i těmi nejvíce loajálními občany nastalo v době, kdy se po jaderné katastrofě na Ukrajině, jako jediné republice v Sovětském svazu, projevila míra úmrtnosti převyšující míru porodnosti. Stávající establishment nebyl schopný adekvátně na následky havárie reagovat. S postupným uvolňováním cenzury se uvnitř ukrajinské společnosti začaly vyvářet masové protesty vůči režimu (Kopeček – Kubová 2004: 402). Gorbačovovo vedení si uvědomovalo, že je potřeba zmírnit napětí ve společnosti. Paralelně s ekonomickými reformami se staly důležité i proměny v politické oblasti. Už nechtěli jen urychlení, ale demokratizaci společenského života. S radikálními změnami ve společnosti se postupně zhoršovala pozice KSSS. Zavedené změny podrývaly důvěru ve straně namísto toho, aby jí dodávaly autoritu (Bojko – Goněc 1997: 225).

Idea o vytvoření širokého demokratického hnutí způsobila zásadní posuny v přestavbě. Vznikaly neformální skupiny například Ukrajinský kulturologický klub, Sdružení Lva, Národní svaz na pomoc přestavbě, Výbor pro podporu přestavby (Haraň 1993: 10). Se vstupem reformních organizací na politickou scénu se v existujícím režimu začala vytvářet otevřená a jednoznačná opozice. Ukrajinská společnost se snažila po vzoru lidových front vznikajících v pobaltských republikách vytvořit svou demokratickou frontu. Bohužel první pokus o útok proti systému je hodnocen jako nezdařený. Hlavy komunistické byrokracie na úrovni měst a republiky zaujaly nekompromisní postoj. Procesy se pohnuly, jak označil sám Gorbačov při XIX. celosvazové konferenci KSSS roku 1988, která poskytla podnět k aktivizaci veřejného mínění. Konečně zazněly otázky týkající se právního státu, parlamentarismu a dělby moci. Strana se přestala vměstnávat do reformního rámce, neboť nedokázala odpovídajícím způsobem reagovat a nebyla schopná ani adaptaci na nové podmínky. S těmito problémy se potýkal především stranický byrokratický aparát. Sověty již nebyly pod takovým vlivem komunistické strany. V této době se na Ukrajině začal etablovat pluralitní politický život (Bojko – Goněc 1997: 225–227).

1.1 Formování politických stran

Podkapitola je zaměřena na vznik a vývoj politických stran. Na jejich prosazení v politickém životě a celkovém významu v politickém systému. Než se zaměřím na konkrétní strany tvořící se na území Ukrajiny, vymezím si prostor pro definici politického hnutí, které politickým stranám předcházelo.

Definice politického hnutí podle J. Wiatra (1999: 261–267) popisuje hnutí jako hromadné úsilí lidí o realizaci společného cíle. Politické hnutí využívá politické metody, kterými usiluje o moc nebo vliv. Snaží se změnit nebo naopak zachovat či umocnit stávající situaci. Neomezuje se ovšem jen na snahu o dobytí a vykonávání moci. Politické hnutí usiluje o vyjádření svých zájmů prostřednictvím určité sociální (společenské) skupiny nebo třídy, která je jeho základem nebo která je jeho údajným základem, ale ve skutečnosti neslouží jeho zájmům. Nebo hnutí, jehož základem je více sociálních skupin (tříd). Hnutí nedisponuje vysokou mírou institucionalizace a organizovanosti. Politická hnutí mohou být konzervativní, reformátorská, revoluční a protirevoluční vzhledem k postoji k existujícímu politickému systému. Dále se liší podle vnitřní organizace hnutí na spontánní politická hnutí, slabě a silně organizovaná hnutí. V případě Ukrajiny se jedná o reformátorské hnutí, které se skládalo z opoziční skupiny pod názvem Ukrajinský helsinský svaz. Původně hnutí neusilovalo o svržení politického systému, ale v jeho rámci chtělo uskutečnit zásadní změny. Postupem času se hnutí začalo etablovat do různých politických stran, které měly již revoluční charakter. Odmítaly stávající politický systému a chtěly ho nahradit jiným politickým systémem.

Politické strany jsou zvláštní institucionalizovanou podobou politických hnutí. Především politická strana usiluje o dobytí a vykovávání moci (Weber 1947: 373–374). Vznik ukrajinských politických stran můžeme rozdělit do několika základních období. Využity jsou následující etapy:

1. etapa

První etapa začíná ustanovením nezávislé opoziční skupiny Ukrajinský helsinský svaz v roce 1988, jejíž založení iniciovala skupina disidentů v čele s V. Čornovilem. Prosazovali respektování lidských práv a úplnou nezávislost tisku a projevu atd. (Potichnyj 1992: 1–3). Na popud UHS se v březnu 1989 konala ve Lvivě první politická demonstrace a první politická stávka. Občané na prvomájovou demonstraci vyšli s národními modrožlutými vlajkami (Bilous 1992: 108). Na Ukrajinské helsinské uskupení navázalo Národní hnutí Ukrajiny (zkráceně Ruch). Důležité zmínit, že to byla první organizace v zemi, jež se vyslovila pro vyhlášení samostatného ukrajinského státu. Na ustavujícím sjezdu v září 1989 v Kyjevě Ruch seskupil značně různorodé politické proudy a zvoleným předsedou byl básník I. Drač (Haj-Nyžnyk 2012: 127–133). Vedle politických hnutí vznikala i hnutí ekologická (př. asociace Zelený svět) a studentská hnutí (př. Spolek nezávislé mládeže, Ukrajinský studentský spolek, Studentské bratrstvo). Především v hornických oblastech republiky své požadavky stanovují i dělnická hnutí. Požadavky horníků se týkaly sféry oblasti ekonomické, tak i politické. Chtěli zvýšit mzdy, ekonomickou samostatnost dolů a najít způsob řešení sociálního a bytového problému v hornických městech a sídlištích. Dožadovali se odstoupení místních stranických a státních funkcionářů. Situace vyvrcholila na konci července 1989, kdy vláda vydala nařízení o dodržování podepsaných dohod a protokolů. Téměř všem požadavkům stávkujících bylo vyhověno. Byl to impuls, který započal činnost samostatného hnutí dělníků. (Rusnačenko 1992: 39–45).

Ze situace lze vypozorovat, že monopol Komunistické strany začal být nahrazován skutečným pluralismem. Na III. zasedání Sjezdu lidových poslanců ÚV KSSS v únoru 1990 byl zrušen článek 6. Ústavy SSSR, který obsahoval vedoucí úlohu KSSS ve společnosti (Crozier 2004: 357; Moulis 2010: 470). M. Gorbačov byl na sjezdu zvolen prezidentem Sovětského svazu. Období končí polosvobodnými volbami v březnu 1990, do nichž šla většina opozičních hnutí společně a vytvořila Demokratický blok Ukrajiny.

2. etapa

Druhá etapa je ve znamení diferenciace opozičních hnutí a jejich snahy o transformaci na standardní politické strany. Probíhá v období od parlamentních voleb do vyhlášení Aktu o nezávislosti Ukrajiny dne 24. srpna 1991. Už v dubnu 1990 se UHS přeměnila na Ukrajinskou republikánskou stranu. URP si stanovila za základní body svého programu antikomunismus, vlastenectví a vytvoření demokratického státu. Později se URP profilovala jako strana pravého středu s důrazem na národní státnost Ukrajiny (Michajlovckaja 1992). Hnutí Ruch se vykrystalizovalo do zastřešující organizace, pod kterou začaly vznikat a fungovat různé politické skupiny s cílem dosáhnout nezávislosti Ukrajiny. Vlastní štěpení hnutí začalo na podzim 1990 založením Demokratické strany Ukrajiny, která vzájemně spolupracovala s URP. Uvnitř Komunistické strany se vytvářela tzv. Demokratická platforma, představující reformní křídlo a v prosinci 1990 vytvořila Stranu demokratické obnovy Ukrajiny. Tato postkomunistická strana se připojila k hnutí Ruch a demokratické opozici. V Kyjevě se 25. května 1990 sešel ustanovující sjezd sociálně demokratické strany. Z důvodu vzniklých rozdílů mezi požadavky delegátů se strana rozdělila na dvě samostatné strany. Zformulovaly se Sociálně demokratická strana Ukrajiny a Spojená sociálně demokratická strana Ukrajiny. Obě strany se po několika letech sloučily (Potichnyj 1992: 28–31).

3. etapa

V poslední etapě, od podzimu 1991 do parlamentních a prezidentských voleb v roce 1994, se dotváří politický systém samostatné Ukrajiny. Strany se začínají programově rozčleňovat a probíhá mezi nimi boj o etablování na politické scéně a o postavení v politickém systému, až do předčasných voleb. Současně je do roku 1993 zakázána Komunistická strana. To přimělo skupinu poslanců v čele s dosavadním šéfem komunistické většiny v ukrajinském parlamentu O. Morozem založit Socialistickou stranu Ukrajiny. Pokusy o obnovení komunistické strany neustávaly a úspěšně se po

dlouhých přípravách podařilo 19. června 1993 uskutečnit první sjezd Komunistické strany Ukrajiny (Wilson 1997: 1293–1316).

Strany propojené s Ruchem se začaly v průběhu roku 1992 osamostatňovat. Proces štěpení přinesl na politickou scénu další aktéry (Potichnyj 1994: 19–22). Krajně nacionální křídlo URP se oddělilo a vytvořilo Ukrajinskou konzervativní republikánskou stranu. Další nově založená strana Kongres ukrajinských nacionalistů byla extrémně pravicová a kladla důraz na národní otázku. Strana navazovala na tradici válečné Organizace ukrajinských nacionalistů, která prosazovala nezávislost Ukrajiny. Podobně zaměřená formace vznikla transformací z konfederace různých národně orientovaných stran, zájmových svazů a jiných organizací, pod názvem Ukrajinské národní shromáždění. Shromáždění zahrnovalo i paramilitární organizaci Ukrajinskou národní sebeobranu. Program strany byl postaven na vytvoření ukrajinského národního státu.

Na začátku roku 1993 vzniká Zemědělská strana. Lídry strany jsou převážně předsedové zemědělských družstev v Chersonu. Strana se zaměřila na zachování družstevního vlastnictví a půdy. Byla proti privatizaci zemědělské půdy na rozdíl od Strany práce, která privatizaci prosazovala ve prospěch managementu podniků. Vedení SelPU tvořili ředitelé některých velkých státních podniků, tzv. rudí ředitelé (Rudyč – Bezverchyj – Kyryčenko 1995: 108–109).

V ukrajinském stranickém spektru se vyskytují i další méně významné politické strany a strany národnostních a náboženských menšin. Pro příklad bych uvedla Stranu ekonomické obnovy Krymu nebo Krymskou komunistickou stranu.

1.2 Ukrajina ve stínu Brežněvovy epochy

Volby konané v březnu roku 1990 do Nejvyšší rady USSR jsou bezprostředně považovány za důležitou událost v politickém životě. Volby se konaly poprvé v polodemokratickém duchu a dva měsíce poté začala Nejvyšší rada republiky

pracovat v parlamentním režimu.[1] S přílivem demokratické vlny se utvořily dva parlamentní tábory. Na straně jedné stále zůstávala komunistická většina, která byla tvořena 239 poslanci (Lycenkov 2001: 4). Druhý tábor vytvořili přívrženci frakce Demokratické platformy v Komunistické straně Ukrajiny. Spolu s nimi vstoupili do koalice kandidáti Demokratického bloku, který spojoval Národní hnutí Ukrajiny (Ruch), Ukrajinskou republikánskou stranu a Demokratickou stranu Ukrajiny. Stali se základem opozice pod názvem Národní rada, k nimž se později přidávali další (Haj-Nyznyk 2012: 127–133).

Parlamentní volby se uskutečnily na základě dvoukolového většinového volebního systému, který byl praktikován v komunistickém období (Cabada – Ženíšek 2003: 118). Volby se staly soubojem mezi ukrajinskými komunisty a Demokratickým blokem. I přes velký úspěch opozice, vítězné místo obsadili komunisté. Hnutí Ruch bylo úspěšné zejména v západní části země. Vzájemné propojení reformních komunistů a demokratického bloku vedlo k dalšímu vývoji politické transformace na Ukrajině. Z iniciativy Demokratického bloku byla 16. července 1990 schválena Deklarace o státní suverenitě Ukrajiny (Bos 2010: 527–577).

Kromě voleb se konalo i zasedání Sjezdu lidových poslanců, na kterém byly vyhlášeny závažné změny. Komunistická strana se vzdala monopolu na politickou moc. Byl schválen dodatek k sovětské Ústavě a zavedena funkce prezidenta SSSR. Sjezd zvolil M. Gorbačova na tento nově zavedený post, k němuž příslušely i rozsáhlé výkonné pravomoci (Crozier 2004: 374–375).

Politické síly v Ukrajinské SSR se začaly od sebe dosti polarizovat. Na podzim došlo ke střetům mezi opozicí a vládní mocí. Probíhaly masové manifestace, zazněly požadavky na uspořádání kulatého stolu. Plánovaná byla i celostátní jednodenní výstražná stávka, která se ale neuskutečnila. Opozice ovšem neutrpěla porážku (Chart 1992: 125–126).

[1] Zasedání parlamentu se z trvání jednoho až dvou dnů změnilo na šedesát pracovních dnů.

V polovině října v Kyjevě začali studenti držet hladovku. Společnost požadovala prohlášení Deklarace o státní suverenitě za ústavní zákon, demisi vlády, vyhlášení nových parlamentních voleb, zákaz vojenské služby občanům Ukrajiny mimo republiku, znárodnění majetku KSSS a Komsomolu na území republiky. Hladovka byla ukončena až po odstoupení předsedy vlády V. Masola (BBC 1990).

Gorbačov schválil nařízení, v němž se rozhodl o navrácení občanských a sociálně-ekonomických práv zemědělcům, kteří byli během Stalinovy kolektivizace zemědělství uvězněni a zbaveni majetku. Stejně tak učinil i u všech občanů pronásledovaných z politických, sociálních, etnických, náboženských a jiných důvodů. Dal najevo, že je pro společnost nezbytné oběti Stalinových represí rehabilitovat. Rozhodl se zavést v Ruské federaci a ve zbytku SSSR zásadu tržní ekonomiky. O pár měsíců později si uvědomil, že je pro něj přechod k tržní ekonomice nepřijatelný a zavrhnul tzv. Šatalinův plán[2], který byl založen na hospodářských svobodách jednotlivce. V tomto okamžiku se prezident začal rozcházet s demokraticky naladěnými zástupci jednotlivých republik. Gorbačov se začal přiklánět ke konzervativcům. Blízký přítel a spojenec Gorbačova Eduard Ševardnadze dokonce rezignoval s upozorňujícími slovy na blížící se diktaturu (Crozier 2004: 380–382).

Velkou nespokojenost pociťovali v armádě důstojníci, kteří se obávali rozpadu impéria (Moulis 2010: 472). Gorbačov neměl na výběr a musel provést strukturální změny. Ovšem spočívaly v tom, že si rozšířil svou pravomoc. Od demokratizace k politice tvrdé ruky. Parlamentní systém byl nahrazen systémem prezidentským, v podstatě s neomezenými pravomocemi hlavy státu. Zrušil prezidentskou radu a vytvořil bezpečnostní radu, tak dostala svou roli armáda a bezpečnost. Z počátečních hesel (pluralismus, demokracie, glasnosť) utvořil nová hesla: disciplína, pořádek, stabilita (Bojko – Goněc 1997: 233). Podle Šatalina to bylo Gorbačovovo Waterloo. Nejvíce se na změně situace podepsaly krvavé střety ve Vilniusu (Moulis 2010: 472).

[2] Plán měl trvat 500 dní.

Další významný mezník v tomto období je charakterizován březnovým referendem roku 1991. Konzervativní skupina se snažila o pouhé úpravy unitárního uspořádání a podařilo se ji formulovat otázku pro občany v referendu, zda jsou pro zachování SSSR jako obnovenou federaci rovnoprávných, svrchovaných republik, v nichž jsou garantována lidská práva a svobody všech národů. Výsledky referenda neměly mít závazný právní účinek. Tři pobaltské republiky s Arménií, Gruzií a Moldávií se referenda vůbec neúčastnily[3] (Crozier 2004: 378). Ukrajinský parlament po dlouhých debatách rozhodl přidat ještě otázku, zda občané souhlasí s tím, aby Ukrajina existovala v rámci Svazu sovětských suverénních států na základě Deklarace o státní suverenitě Ukrajiny (Bojko – Goněc 1997: 233–234). Dodatečná otázka byla zformulována na základě skutečností, že demokratická opozice v Nejvyšší radě Ukrajinské SSR zpochybnila zákonnost konání referenda, neboť nebylo v souladu s Deklarací o státní suverenitě (Myronenko 1997: 34). Výsledky referenda v případě obou otázek dopadly kladně. O první otázce hlasovalo 70,2 % zúčastněných voličů a o druhé 80,2 % (Haj-Nyznyk 2012: 127–133).

V rozpuku ekonomické krize, kdy zemi trápila inflace a zdražování, propuká na jaře 1991 vlna stávek. Účelem bylo vyjádření nespokojenosti s hospodářskou politikou. Ve skutečnosti se stávky staly charakteristickým projevem eskalace politického konfliktu mezi konzervativci a demokratickou opozicí. Horníci v zápalu protestní bouře vznášeli požadavky jak ekonomické, tak politické. Měli v plánu uskutečnit v Kyjevě několikadenní stávku, která se nakonec nekonala. Zato měla velký ohlas na Ukrajině i v Ruské federaci a přispěla k dalším názorovým změnám sovětského prezidenta (Bojko – Goněc 1997: 233–234). M. Gorbačov ze své vlastní iniciativy uspořádal setkání s vedoucími činiteli devíti republik. Měl v úmyslu najít společný kompromis pro novou svazovou smlouvu (Crozier 2004: 388).

[3] Vedení jednotlivých republik odmítlo referendum z důvodu, že by účast v něm znamenala uznání ústavní legitimity Sovětského svazu. Republiky si uspořádaly své vlastní všelidové hlasování.

2. Klasifikace demokratických politických systémů

Kapitola se věnuje klasifikaci politických režimů jako formy vládnutí. Podle Ústavy Ukrajiny je Ukrajina republikou (VVR č. 30/1996: čl. 5). Slovo režim, ač často bývá chápáno ve spojení s diktaturou (Antoszewski – Herbut 2001: 307), je v politologické terminologii hodnotově neutrální. Režim je používán jako označení pro pojmenování konkrétního aspektu politického systému (Ball 1988: 50).

Podle Bankowicze (1997: 221) je potřeba pro typologizaci politických režimů použít dvě kritéria. První kritérium je způsob dělení moci ve státě na moc zákonodárnou a moc výkonnou. Soudní moc také hraje svou roli, ale pouze omezeně. Kritérium druhé je povaha a principy jejich vzájemné spolupráce a závislosti mezi sebou, tj. mezi institucemi zákonodárnými a institucemi výkonnými. Tyto dvě kritéria nejsou ovšem konečné pro pochopení fungování politického režimu a rozdílnostmi mezi nimi. Je zapotřebí zohlednit mnoho různých faktorů. Nejdůležitější z nich jsou mimo jiné politické strany a stranické systémy.

V souvislosti s tímto je velmi často uváděna Duvergerova (1965: 353) věta: „Kdo zná klasické ústavní právo a nezná roli stran, vidí současné politické režimy zkresleně; kdo zná naopak roli stran a nezná klasické ústavní právo, vidí současné politické režimy sice neúplně, ale přesně.“ Role politických stran a stranického systému je skutečně klíčová a může definitivně ovlivnit povahu politického režimu.

Podle kritérií se dělí existující formy zastupitelské demokracie na tři základní typy (Hloušek – Kopeček 2007: 193):

- parlamentní režim,
- prezidentský režim,
- poloprezidentský režim.

Existuje i čtvrtý typ politického režimu tzv. švýcarský režim (Říchová 2002: 59). Tento politický režim vzhledem k povaze práce dále zkoumán nebude.

V následujícím textu se pokusím vysvětlit základní rozdíly mezi formami zastupitelské demokracie. Rozdíly mají svůj základ v odlišném rozdělení kompetencí a vzájemných vztazích mezi třemi základními druhy moci (zákonodárnou, výkonnou, soudní). Nejdůležitější jsou odlišnosti, ve vzájemném vztahu mezi zákonodárnou a výkonnou mocí, neboť moc soudní spadá plně do kompetencí ústavního práva. V parlamentním režimu dochází ke vzájemné integraci legislativy a exekutivy, tzn., že exekutiva vychází z legislativy a je tak legitimována nepřímo. V případě prezidentského režimu jsou obě moci důsledně odděleny a disponují rovněž vlastní legitimační bází (Hloušek – Kopeček 2007: 193). V rámci politologické praxe můžeme identifikovat různé klasifikace zahrnující více znaků, které formu vlády rozlišují. Takové klasifikace jsou méně použitelné, neboť přicházíme na větší počet výjimek. Z tohoto důvodu se v následujících odstavcích zaměřím především jen na nejpodstatnější rysy základních typů. Stanovila jsem si tři otázky, na kterých uvedu následující rozdíly. První otázkou je, jak je vykonávána státní moc ve státě. Druhou je funkce hlavy státu (rozdělení exekutivy). Poslední otázka se týká role vlády.

Parlamentní režim

Tento model je postaven na principu sdílené státní moci s převahou moci legislativní (Říchová 2002: 60). Exekutiva je tzv. dualistická tzn. je tvořená hlavou státu a vlády, kterým je premiér nebo kancléř. Tyto dvě funkce jsou od sebe odděleny. Hlava státu není aktivním účastníkem procesu rozhodování. Model můžeme propojit s formou vlády v podobě tzv. parlamentní (konstituční) monarchie, jako nejčastější příklad je uváděná Velká Británie. K rysům parlamentního režimu patří, že vláda je odpovědná parlamentu.

Prezidentský režim

Naopak od parlamentního režimu se vyznačuje ústavní a politickou dělbou moci mezi legislativou a exekutivou. Prezident má širokou škálu pravomocí. Ve funkci prezidenta se pojí funkce hlavy státu a předsedy vlády, tzv. monistická exekutiva. Prezident

je přímo volen lidem a má pevně stanovené volební období (Heywood 2004: 356). Vláda je závislá na prezidentovi.

Poloprezidentský režim

Tzv. semiprezidentský systém je model založen na základě kombinace kritérií prezidentského a parlamentního modelu. Moc ve státě je rozdělena mezi prezidenta a vládu (respektive premiéra), z toho vyplývá, že exekutiva výrazně převládá nad legislativou. Existuje zde dvouhlavá exekutiva, prezident se o výkonnou moc dělí s premiérem, ale nejsou na sobě formálně závislí (Hloušek – Kopeček 2007: 198). Pokud nejsou oba představitelé z jednoho politického tábora, může dojít k politické odlišnosti mezi nimi tzv. kohabitaci. V takovémto modelu je vláda odpovědná parlamentu. Jako příklad bývá uváděná francouzská Pátá republika (Sartori 2001: 123-133).

Poloprezidentský systém ve svém mechanismu fungování, není až tolik závislý na ústavních článcích. Určujícím faktorem je především politika a proto existují dosti odlišující se režimy a dochází k mnoha interpretačním sporům. Nejužívanějším příkladem, který poukazuje na jiné dělení, je pokus politologů M. Sugarta a J. Careyho. Autoři navrhují dvojí klasifikaci, která je dosti problematická. V první kategorii, premiérsko-prezidentský režim, má převahu premiér nad prezidentem. Ovšem prezident má jisté významné pravomoci a je volen na základě všeobecného volebního práva. Vláda je odpovědná pouze parlamentu. V kategorii druhé, prezidentsko-parlamentním režimu, je prezident volen v přímých volbách, jmenuje a odvolává členy vlády a může rozpustit parlament. Vláda je politicky odpovědná jak parlamentu tak prezidentovi (Shugart – Carey 1997: 18-27). Rozdělení do těchto kategorií je závislé na tom, zda daná země prochází fází soužití nebo kohabitací.

Vyčlenění samostatného typu poloprezidentského režimu je podle Vladimíra Klokočky nadbytečné. Autor popisuje pouze dva základní modely. Parlamentní prezidencialismus, který spadá pod prezidentský systém a Prezidiální parlamentarismus spadající pod parlamentní demokracii (Klokočka 1996: 210-232).

Samotná existence třetího modelu může působit určité problémy. Pokud se zkoumá zavedení třetího modelu v empiričtějším duchu, je tento model výhodný a pomáhá jasněji klasifikovat politický systém. Poskytuje adekvátnější pochopení specifik ústavně-institucionálního uspořádání a politických procesů této formy specifického režimu. Jaké má tento model spojení s ostatními systémy? S parlamentním režimem se pojí s vládou a jejím předsedou. Stabilita vlády je závislá na podpoře většiny v parlamentu, kterému je také odpovědná. S prezidentským režimem má společné postavení hlavy státu, která má přímou legitimaci ve všeobecných volbách a je volena na stanovené období, během něhož není v podstatě odvolatelná (Hloušek – Kopeček 2007:198).

Sedm obecných kritérií poloprezidentského modelu podle polských politologů Andrzeje Antoszewskieho a Ryszarda Herbuta:

1. exekutiva je rozdělená mezi vládu a prezidenta,
2. prezident má pevně stanovené funkční období,
3. hlava státu je volena v přímých volbách,
4. prezident disponuje kompetencemi, které mu umožňují přijímat samostatná politická rozhodnutí ve vnitřní i zahraniční politice,
5. prezident má právo formálně jmenovat a odvolávat premiéra a ministry,
6. prezident není politicky odpovědný parlamentu,
7. možnost předčasného rozpuštění parlamentu a vypsání předčasných voleb související s tím, že vláda je odpovědná parlamentu (Antoszewski – Herbut 2001: 324).

Vzhledem k tématu předkládané práce bych tomuto systému, kde je posílená především role prezidenta, ráda věnovala větší pozornost. Využiji teorii Maurice Duvergera, podle něhož v poloprezidentských systémech je prezident volen na základě všeobecného volebního práva (přímá volba). Prezident disponuje celkem rozsáhlými pravomocemi. V systému vedle něj působí předseda vlády a ministři, jež jsou závislí na podpoře parlamentu (Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 110). Rozsáhlejší definici

režimu nabízí Giovanni Sartori. Prezident je volen všelidovou volbou na pevně dané funkční období. Prezident sdílí exekutivní moc s premiérem, což vytváří strukturu duální autority, již vymezují tři kritéria:

- prezident je nezávislý na parlamentu, není však oprávněn vládnout sám či přímo, a jeho vůle proto musí být tlumočena vládou a procházet přes její rozhodnutí;
- premiér a jeho vláda naopak představují instituce nezávislé na prezidentovi v tom, že jsou závislé na parlamentu – na důvěře nebo nedůvěře (anebo na obojím) a v obou případech potřebují podporu parlamentní většiny;
- duální struktura autority poloprezidentského systému umožňuje různé vyvažování a také přesouvání mocenské převahy uvnitř exekutivy, to však pod podmínkou, že trvá potenciální autonomie každé složky exekutivy (Sartori 2001: 128-133).

2.1 Teorie delegativní demokracie

Celou řadu otázek nastolila třetí vlna demokratizace, která přinesla pád nedemokratických režimů ve střední a jihovýchodní Evropě. Řada vznikajících nových státních útvarů hlásící se k demokratickým idejím se zastavily mezi konsolidovanou demokracií a autoritářským režimem.

Teorie delegativní demokracie reaguje na vývoj v 90. letech, kdy reálný průběh demokratizace některých států přinesl četná zpochybnění demokratického vládnutí s akceptací a garancí liberálních politických a občanských hodnot, jak je považováno za nutné a přirozené v západním pojetí demokracie. Zpravidla jsou takové demokracie nazývány jako hybridní (Hloušek – Kopeček 2007: 285). Definice delegativní demokracie argentinského politologa Guillerma O´Donnella poslouží jako koncept pro charakterizaci politické praxe na Ukrajině, neboť se kromě případů hybridních režimů v Latinské Americe dá aplikovat i na režimy vzniklé ve třetí vlně demoralizace ve střední a východní Evropě (Hloušek – Kopeček 2007: 291-293).

Delegativní demokracie se uchytí především v těch nových státech, které se potýkají s vážnými ekonomickými a sociálními problémy. Tyto problémy si sebou přinášejí ze starého režimu. Země se potýkají s nízkou mírou demokratické konsolidace a procházejí obtížným procesem přeměny, aniž by mohly navázat na delší demokratickou tradici, nebo také žádnou. Vyzdvihnuta je především úloha institucí (O´Donnell 1994: 57–59). Na rozdíl od demokratických institucí, které představují ve fungování moderní společnosti základní úroveň, na které probíhá mediace a agregace strukturálních faktorů a rozličných zájmů jak jedinců, tak nejrůznějších zájmových skupin, v neinstitucionalizovaných demokraciích instituce tuto roli neplní. Rozsah a účinek jejich působení je omezený. Z toho vyplývá, že místo dobře fungujících institucí se začne rozvíjet politický klientelismus, patrimonialismus a korupce. Tyto systémové faktory umožňují výraznou dominanci prezidenta, který je volen přímo a získává díky tomu silný mandát. Vytváří tak základní rys delegativní demokracie. Vzhledem k časté nefunkčnosti ostatních složek systému se prezident prezentuje sám jako „ztělesnění společnosti“ či „zachráncem vlasti“, také především, že je volen lidem a ne politickými stranami, které za ním obvykle opravdu nestojí, jak je tomu například v poloprezidentském systému západního typu. Tichou podporu představují různá hnutí. Podle O´Donnella jsou volby velmi emotivní. Kandidátům jde o možnost vlády téměř bez omezení. Na rozdíl od klasických zastupitelských demokracií ho omezují pouze vazby vůči zákonodárné a soudní moci. Efektem takového rozložení sil bývá prezidentova dominance nad parlamentem a podle O´Donnella vlastnosti uvedeného systému a procesy v něm probíhající vedou v delegativních demokraciích k neúměrnému posílení exekutivy na úkor ostatních složek moci.

2.2 Volební systémy

Volební systémy tvoří předem stanovená pravidla, podle kterých se konají volby, které jsou jedním z určujících faktorů politického systému a hrají významnou, ne-li hlavní roli při tvorbě konkrétního politického systému daného státu. Volební proces, zásady volebního práva a volební procedura jsou klíčovými faktory regulující konání voleb

(Kubát 2007: 254). Je to tedy způsob, prostřednictvím kterého se uskutečňují volby a stanoví se jejich výsledky (přepočet mandátů jednotlivým politickým stranám). Na základě, jakým způsobem určíme výsledky voleb a jaké komponenty jsou zahrnuty v tzv. technologii volebního systému spolu s vlastnostmi, které volební systém vykazuje (Cabada – Ženíšek 2003: 13), lze vymezit tři základní typy volebních systémů:

- Proporční volební systém,
- Většinový volební systém,
- Smíšený volební systém.

Zaměřím se na většinový volební systém, který se dále dělí do dvou hlavních podskupin. První podskupinou je systém relativní většiny a druhou systém absolutní většiny (Lebeda 2004: 19–26).

Kandidát nebo strana ve většinové soustavě nezískává ve volebním obvodu všechny hlasy, ale jen jejich většinu. Politická reprezentace se takto skládá z nezávislých kandidátů nebo reprezentantů stran, kteří obdrželi ve svých obvodech více hlasů než jiní. Vzniklá nerovnoměrnost se může dostat do rozporu se zásadou volební spravedlnosti.

Většinový volební systém se projevuje v několika hlavních směrech. Integrační působení systému způsobuje především koncentraci politických skupin ve společnosti do větších integrovaných celků. Právě těmto skupinám umožňuje většinový systém získat mandát. Na rozdíl od poměrného zastoupení, kde nerozhodní voliči politického středu ztrácejí svůj strategický význam ve volbách, dokáže většinový systém usměrnit voliče při hlasování. Není pravidlem, že situace v obvodech musí být vždy vyhrocena do polarity dvou nejsilnějších soupeřů. Další bod je založen na myšlence eliminace minorit. Většinový systém ve prospěch větších stran diskriminuje politické menšiny (Klokočka 1993: 90–94). Pro tento druh systému je typický jednomandátový volební obvod (vícemandátové obvody jsou spíše výjimkou). V zemi se vytvoří soustava volebních obvodů, jejichž počet odpovídá počtu mandátů, tzn. v každém obvodě

je voleno po jednom poslanci (Lebeda 2004: 22). Vyhrává ten kandidát, který získal nejvyšší počet hlasů. Ostatní hlasy odevzdané pro jiné poslance, ztrácí svůj reálný význam. Aspekt, který má ve většinovém systému zvláštní význam je volební geografie v určování velikosti volebního obvodu a stanovení jeho hranic (Klokočka 1993: 93).

Většinový volební systém se vyskytuje v řadě zemí a na rozdíl od proporčního systému je vhodný také pro prezidentské volby. Aplikace většinového systému se pak liší zpravidla v procesu zvolení kandidáta. Pokud stačí relativní většina hlasů, je zvolen ten, který získal více hlasů než ostatní, to platí pro jednokolový systém hlasování. Druhou variantou je dvoukolové hlasování, kde je zapotřebí ke zvolení získání absolutní většina hlasů. Tento typ systému bývá označován jako románský většinový systém. Absolutní většina platných hlasů odevzdaných ve volebním obvodu je zapotřebí pro zvolení kandidáta, pokud tomu tak není, koná se po krátké době nové hlasování. Ve druhém kole vyhrává ten kandidát, který získal větší počet hlasů (Lebeda 2004: 25; Klokočka 1993: 93).

3. Ukrajině svo-bo-du!

V důsledku referenda a vládě M. Gorbačova, kterou lze přirovnat k mírné formě začínajícího diktátorství, se republiky Sovětského svazu začaly postupně osamostatňovat.

Nejvyšší rada Ukrajinské sovětské socialistické republiky pověřila Ústavní komisi, aby vypracovala koncepci nové Ústavy. Koncepce nové Ústavy Ukrajinské SSR byla schválena 19. června 1991 (VVR č. 35/1991). Dokument obsahoval vytvoření právního státu, založen na všeobecně lidských demokratických hodnotách a ochraně lidských práv. Ukrajina je unitární stát zahrnující Krymskou autonomní sovětskou socialistickou republiku. Koncepce nové Ústavy stanovuje formu vlády jako prezidentskou republiku. Podmínkou bylo vytvoření nového uspořádání výkonné moci. Předpokládalo se, že v otázkách změny názvu republiky, národních symbolech a formy vlády se bude rozhodovat prostřednictvím referenda.

Situace na Ukrajině se z ekonomického hlediska pořád zhoršovala. Zastánci demokracie stále energičtěji požadovali radikální reformu společnosti. V této době se opět začíná aktivovat konzervativní skupina, která dostala obavy z nové svazové smlouvy dojednané mezi prezidentem Gorbačovem a dalšími devíti představiteli svazových republik. Přijetí nové svazové smlouvy by znamenalo de facto přechod k federativnímu zřízení. Byly by zrušeny staré státní struktury a jejich byrokratický aparát. Zástupci konzervativního tábora se pokusili chopit iniciativy, která vyvrcholila státním převratem 19. – 21. srpna 1991. Ovšem demokratickým silám se podařilo pučisty přemoci. Situace v srpnu způsobila řadu zásadních změn ve státním a společenském uspořádání Sovětského svazu (Tanjuk 1991).

24. srpna 1991 byl přijat Akt o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny (VVR č. 38/1991). Přijetí deklarace o nezávislosti bylo pouze logickým vyústěním situace a reakcí na srpnové události. Centrum ukázalo, že není způsobilé se uhájit. Ukrajinské vedení, za takových okolností, pokládalo za nezbytné okamžité vytvoření ukrajinských ozbrojených sil a ukrajinské státní bezpečnosti, schopných bránit suverenitu Ukrajiny.

Podle teze moskevských propagandistů prý ukrajinská nezávislost nečekaně spadla Ukrajincům přímo do klína, aniž se o to sami zasloužili. Podle tvrzení jí ani nikdo, kromě hrstky ukrajinských intelektuálů nepotřeboval (Rjabčuk 2007: 42).[4] Referendum o potvrzení vyhlášení nezávislosti a prezidentské volby byly stanoveny na 1. prosince 1991.

Akt o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny byl přijat 346 poslanci Nejvyšší rady USSR (EBU 2011). V dokumentu bylo uvedeno, že „na základě nebezpeční, které pro Ukrajinu vzniklo státním převratem v Sovětském svazu 19. srpna 1991, v návaznosti na tisíciletou tradici budování státu na Ukrajině, založeného na právu na sebeurčení podle Charty OSN a dalších mezinárodně-právních dokumentů a v souladu s Deklarací o státní suverenitě Ukrajiny, Nejvyšší rada USSR slavnostně prohlašuje Ukrajinu za nezávislý stát.“ Akt potvrzoval, že území Ukrajiny je nedělitelné a nedotknutelné. Na tomto území je účinná pouze Ústava a zákony Ukrajiny (příloha č. 1).

Po vyhlášení nezávislosti převzala Ukrajinská republika státní uspořádání Ukrajinské SSR založené na Ústavě z roku 1978. Takto nově přijatý dokument byl pomocí dodatku doplněn o institut prezidenta. Na takovém základě vznikl v zemi jakýsi hybrid mezi systémy, kombinující prvky systému sovětské moci, prezidentského sytému a systému parlamentního (Kubová 2002).

Koncepce nové Ústavy před konáním referenda značně zestárla. V souvislosti se srpnovými událostmi a přijetím Aktu o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny bylo zapotřebí zanést příslušné změny do konstituce a rovněž přizpůsobit sovětský zákon požadavkům a reáliím zakotveným v Deklaraci o státní suverenitě. Změny byly zanášeny do Ústavy v rámci běžných schůzí Nejvyšší rady. Podmínkou přijetí byl souhlas ústavní většiny, tj. 301 hlasů (Aleksejev – Kuľčyckyj – Sljusarenko 2000:118).

[4] Ti, kteří byli pro nezávislost nebo jen s nimi sympatizovali, byli na Ukrajině pouze menšinou. Pro většinu lidí byla nezávislost skutečně něčím nečekaným, nezaslouženým a ne zrovna vítaným.

Ve prospěch ukrajinské nezávislosti v referendu hlasovalo přes 90 % občanů. Přibližně třetina daného počtu představuje hlasy lidí, kteří jsou přesvědčenými zastánci ukrajinské nezávislosti po celý svůj život, a to bez ohledu na rozmary ústřední moci. Další dvě třetiny znázorňují skupinu lidí, kteří ve skutečnosti nebyli ani proti, ani pro. Jsou to lidé, kteří nikdy neměli žádné vlastní přesvědčení. Vždy hlasovali tak, jak to žádá vedení: v březnu pro Sovětský svaz a v prosinci pro nezávislost. Do jisté míry se tato odlišnost mezi dvěma skupinami projevila i téhož dne při příležitosti volby prezidenta. Ukrajinské obyvatelstvo mělo možnost vedle hlasování o nezávislost si také vybrat určitý typ této nezávislosti. Jistý model státu, s nímž by chtěli spojit svou budoucnost (Rjabčuk 2007: 43).

Vyhlášením nezávislosti zmizelo pouto, které udržovalo jednotu většiny nacionální opozice. Změna se projevila v prezidentských volbách, kdy se na post prezidenta nepodařilo prosadit nekomunistickou a nezkompromitovanou osobu, i přes to, že kandidovalo několik reprezentantů dosavadní opozice (Potichnyj 1994: 21). Nebudu daleko od pravdy při tvrzení, že právě ta třetina lidí hlasující v březnu 1991 proti vůli místní nomenklatury hlasovala i stejně v prosinci proti SSSR i proti kandidátovi na prezidenta uvedené nomenklatury Leonidu Kravčukovi (Rjabčuk 2007: 43).

3.1 Charakteristické znaky vytvořené funkce prezidenta

Prezident byl zvolen nejvyšší úřední osobou Ukrajinského státu a vlády podle zákona ze dne 5. července 1991 o prezidentu USSR (příloha č. 2). O funkci se měl právo ucházet občan Ukrajiny, který v den zvolení není mladší třiceti pěti let. Tato osoba nesmí vykonávat jiné funkce ve státních orgánech a veřejných sdruženích nebo dalších organizacích. Prezident ve své funkci mohl setrvat maximálně dvě volební období. Je volen na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva tajným hlasováním na dobu pěti let. Při svém nástupu do úřadu skládá přísahu na plenárním zasedání Nejvyšší rady Ukrajinské SSR.

Prezident by měl vystupovat jako garant zabezpečení práv a svobod občanů a státní suverenity Ukrajiny. Prezident musí dodržovat Ústavu a zákony Ukrajiny.

Reprezentuje zemi v mezistátních a mezinárodních vztazích. Přijímá nezbytná opatření k zajištění národní obrany a územní celistvosti republiky. Podle článků má dále řídit a kontrolovat výkonnou činnost kabinetu ministrů Ukrajiny (vlády), řídit systém orgánů vlády a zabezpečit vzájemnou spolupráci s Nejvyšší radou Ukrajiny. Má právo předkládat parlamentu ke schválení kandidaturu na post premiéra vlády a navrhovat také jeho odvolání z funkce.

Nejvyšší radě Ukrajiny prezident navrhuje ke schválení kandidatury na místo ministra obrany, financi, ministra zahraničních věcí, spravedlnosti a ministra vnitra. Navíc i místo předsedy výboru státní bezpečnosti Ukrajiny. Všechny zmíněné posty může opět i odvolat. Dalším získaným právem bylo na návrh předsedy vlády jmenovat a odvolávat představitelé z vedoucích funkcí ministerstev, úřadů a jiných orgánů státní správy (například i diplomatické zástupce). Podle článku má prezident právo zrušit vyhlášky kabinetu ministrů Ukrajinské SSR, akty ministerstev a ostatních podřízených orgánů výkonných výborů místních sovětů lidových poslanců Ukrajinské SSR. Dále do jeho pravomocí spadá udělování státního vyznamenání, rozhoduje o udělení a odebrání státního občanství a vyhlášení válečného stavu. Prezident podepisuje zákony Ukrajinské SSR. Nejpozději do dvou týdnů může vrátit Nejvyšší radě předložený zákon s námitkami. Nejvyšší rada může prezidentovo rozhodnutí přehlasovat pouze, pokud je většinovým hlasováním zákon potvrzen.

Prezident má právo imunity. Podle názoru Ústavního soudu může být prezident odvolán z funkce Nejvyšší radou Ukrajinské SSR, pokud bude rozhodnutí přijato většinou ne méně než dvěma třetinami z celkového počtu lidových poslanců Ukrajinské SSR (VVR č. 33/1991: čl. 114).

Volby prezidenta Ukrajiny se konaly 1. prosince 1991. Ve volbách zvítězil „bývalý stranický funkcionář, dlouholetý šéf ideologických struktur Komunistické strany Ukrajiny, výtečný demagog a mistr pauzy, milovník šach a autor nesmrtelného aforismu „Máme to, co máme“ Leonid Kravčuk“ (Kasjanov 2007: 46). Jeho hlavním protivníkem byl lídr Ruchu V. Čornovil. Kravčuka, kterého podporovala nomenklatura

i část národního tábora, získal přes 61 % hlasů. První prezident Ukrajinské republiky se narodil na Volyni. Absolvoval v roce 1960 Kyjevskou státní univerzitu a poté studoval v doktorském programu na Akademii společenských věd při Centrálním výboru Komunistické strany Sovětského svazu. Začátek jeho kariéry začal v roce 1970 v ústředním stranickém aparátu USSR. Formování Kravčuka v ústředním aparátu Komunistické strany Ukrajiny je spojeno s V. Ščerbyckým, prvním tajemníkem Komunistické strany Ukrajiny. V polovině 80. let nehledě na Perestrojku, řídil Ščerbyckyj sovětskou Ukrajinu pevnou rukou, i proto Kravčuk v bouřlivé době konce 80. let dělá kariéru v Komunistické straně. V této době se Leonid Kravčuk, ve vedoucích funkcích komunistické strany, stává svědkem společenských změn. Katalyzátorem změny společenských aktivit na Ukrajině byla především černobylská katastrofa. Od roku 1988 řídí ideologický odbor a je tajemníkem ÚV KSU. V září 1989 vzniká Národní ruch Ukrajiny. Vláda souhlasí s částečně svobodnými volbami do Nejvyšší rady. Na scéně se objevuje předvolební opoziční Demokratický blok, který nabývá značného postavení. Kravčuk kandidoval do Politbyra, jehož se stal během let 1990–1991 členem a přebírá post předsedy v Nejvyšší radě USSR. Během následujících událostí se jeho postavení značně mění a na vlně srpnových událostí opouští komunistickou stranu a přechází do tábora nezávislých. Od této doby Kravčuk symbolizuje tu část nomenklatury, která se rozhodla připojit k budování nezávislé Ukrajiny, ačkoli se její úmysly od názorů národně-demokratického tábora lišily (Andrusečko 2007: 47–48).

Nově zvolený prezident požadoval, aby jeho pravomoci byly rozšířeny a zásadní změny ukotveny ve struktuře výkonné moci. Požadoval přechodnou pravomoc, která by mu umožnila vydávat dekrety především v ekonomické a hospodářské oblasti. Dekrety by měly mít sílu zákonů. Parlament nakonec schválil i požadavek, na právo jmenovat dle vlastního rozhodnutí prezidenta, řadu klíčových ministrů, předsedy Státních výborů a také provádět reorganizaci výkonných struktur.

Zákon přijatý 14. února 1992 (VVR č. 20/1992) ustanovil Ukrajinu nezávislým státem, kde jediným orgánem zákonodárné moci je ukrajinský parlament. Nejvyšší rada

je oprávněna posuzovat a řešit jakékoliv otázky, které nejsou zahrnuty podle Ústavy do kompetencí státní exekutivy a soudnictví. Prezident Ukrajiny představuje hlavu státu a hlavu výkonné moci. Zaručuje práva a svobody občanů, státní suverenitu Ukrajiny. Reprezentuje zemi v mezinárodních vztazích, je náčelníkem ozbrojených sil a přijímá opatření k zajištění obrany, bezpečnosti státu a územní celistvosti Ukrajiny. Dohlíží a řídí činnost kabinetu ministrů a vede systém státních výkonných orgánů a jejich interakce s parlamentem. Má právo svolat mimořádné zasedání Nejvyšší rady. Se souhlasem Nejvyšší rady jmenuje a odvolává předsedu vlády, ministry zahraničních věcí, obrany, financí, spravedlnosti, vnitra a předsedu Státního výboru pro pohraniční služby a celní výbor. Má právo ustanovit, reorganizovat a likvidovat ministerstva, odbory a další výkonné orgány a se souhlasem Nejvyšší rady jmenovat a odvolávat vedoucí činitelé těchto orgánů. Do přijetí nové Ústavy vydává vyhlášky o hospodářských reformách, které nejsou upraveny zákonem Ukrajiny a musí být následně přijaty Nejvyšší radou. Přijímá opatření na ochranu zájmů občanů Ukrajiny v zahraničí. V jeho snaze je uspokojit národní, kulturní, náboženské a jazykové potřeby ukrajinských občanů žijících i v jiných zemích. V souladu s Ústavou a zákony Ukrajiny v rámci své pravomoci vydává dekrety a směrnice, které jsou závazné.

3.2 Exekutiva vs. legislativa

Z důvodu „zastaralé“ Ústavy, v níž nebyly přímo ukotveny a jasně zdůrazněny vztahy mezi složkami moci v systému, které by odpovídaly klasické dělbě moci. Tento podivuhodný stav významně ovlivnil další vývoj Ukrajiny v postkomunistickém období a otevřel prostor pro ostrou konfrontaci mezi jednotlivými ústavními orgány.

V průběhu roku 1992 připravovala Ústavní komise první variantu návrhu ukrajinské Ústavy. V návrhu se odrážely nálady tehdejší doby. Rozpory o vymezení funkcí různých složek moci mezi demokratickým táborem a vládnoucí nomenklaturou. V průběhu let 1992 – 1993 nabývala na významu debata o konkretizaci formy státního zřízení. Spočívala v míře decentralizace státního zřízení, v rozlišení kompetencí výkonné moci a moci orgánů samosprávy.

Ostré debaty vyvolal zákon o místních radách lidových poslanců a o místní a regionální samosprávě (VVR č. 28/1992), schválený parlamentem dne 26. března 1992. Debatovalo se o vzájemných vztazích mezi ústředními orgány moci a regionálními výkonnými a zastupitelskými strukturami. Kde byl problém? Na úrovni oblastí byl zákonem zaveden pojem regionální samosprávy. Rozšířily se i výkonné pravomoci vedoucích orgánů oblastních a okresních rad. Vláda spatřovala v zavedené struktuře hlavní nedostatek v nepropojenosti mezi ní a zástupci prezidenta[5] v oblastech a okresech. Neměla na jejich jmenování ani činnost skoro žádný vliv. Situace vyvrcholila ve vydání nařízení Nejvyšší rady dne 9. dubna 1992. V dokumentu si parlament dovolil obvinit prezidenta, při vydávání jednotlivých právních aktů, z porušování ústavních norem a dalších zákonů Ukrajiny. Prezident si ovšem vytvářel svou vlastní hierarchickou strukturu a vydával dekrety. Nakonec byl prezident nucen souhlasit s rozdílností pravomocí mezi výkonnými výbory oblastních a okresních rad a zástupci prezidenta (Futej 2005: 51). Bohužel tento kompromis byl pouze přechodným. Z iniciativy vedení oblastí se vytvářely projekty pro federalizaci Ukrajiny. Požadovali rozšíření práv regionálních samospráv, to zejména na oblastní úrovni podporovala regionální politická a etnická hnutí. Principy regionální a místní samosprávy byly vnímány jako prostředek ochrany před zásahy centra do místních správních a hospodářských vztahů. Rozpory mezi prezidentem a Nevyšší radou se zostřovaly, proto bylo zapotřebí, aby Ústavní komise neodkladně dokončila vypracování ústavního návrhu.

Ústavní komise vypracovala v průběhu měsíce května a června 1992 první variantu návrhu ukrajinské Ústavy. Tento návrh nesl podobu tehdejšího politického boje mezi výkonnou a zákonodárnou mocí. V parlamentu se konalo mimořádné dvoudenní jednání o předloženém návrhu (30. 6. – 1. 7.). Schválilo se rozhodnutí postoupit návrh Ústavy k veřejné diskusi (VVR č. 37/1992) a zveřejnit dokument v parlamentních novinách „Hlas Ukrajiny“ 17. července (Futej 2005: 127). Veřejná diskuse trvala od června do prosince. V listopadu 1992 se konala dokonce i speciální vědecká

[5] Zákon byl schválen 20. února 1992 (Verchovnaja rada Ukrajiny 1992).

konference na téma Současné problémy teritoriální správy na Ukrajině, na níž vystoupili se svým příspěvkem prezident i předseda Ukrajiny. Připomínky a úvahy k ústavnímu návrhu, které přišly do Nejvyšší rady, se týkaly formy státního útvaru a řízení, rozdělení kompetencí mezi státní orgány, volebního systému, ale také úředního jazyka a občanství, sociálně-ekonomického řádu, symboliky a mezivládních vztahů (Bilenčuk – Kampo 1997: 318). Pracovní skupina na základě výsledků veřejných diskusí vnesla do návrhu Ústavy některé změny, které byly schváleny Ústavní komisí. Schéma návrhu, lze z pohledu rozdělení funkcí mezi jednotlivé složky moci, označit jako poměrně výraznou prezidentskou republiku s výraznými prvky federalismu. Návrh byl předán k projednání Nejvyšší radě a jí následně vydané usnesení ze dne 8. října 1993 obsahovalo postup, podle něhož musí být návrh nové Ústavy dopracován podle výsledků veřejného mínění a Nejvyšší rady.

Podle předloženého projektu měl být prezident hlavou státu a výkonné moci. Mezi jeho pravomoci patřilo obecné řízení Kabinetu ministrů, navrhovat kandidáta na post premiéra Nejvyšší radě nebo předkládat návrh na jeho odvolání. Jmenovat a odvolávat předsedy oblastních a městských správ a rovněž zástupce prezidenta v Autonomní republice Krym. Kabinet ministrů podle návrhu je podřízen prezidentovi Ukrajiny. Ve své činnosti se řídí programem a výnosy prezidenta (Pohorilka – Šemšučenka – Jevdokymova 2000: 42).

Stále více byly kladeny otázky ohledně rozdělení funkcí mezi jednotlivé složky moci. Nezapomínalo se ani na budoucí roli hierarchické struktury výkonné moci spojené se zavedením institutu zástupců prezidenta na místní úrovni. Poslanci nepředpokládali, že institut bude mít dlouhotrvající charakter, ale pouze přechodný a nechtěli ho zakotvit v návrhu nové Ústavy. Problémy v rozdílnosti názorů mezi administrativou prezidenta a Nejvyšší radou vznikaly z důvodu určení statusu a struktury výkonné moci. Tyto rozpory vznikaly i v rámci parlamentu mezi nomenklaturní většinou a opoziční menšinou (Kuľčyckyj 1996: 260–289).

3.3 Krize vlády a vláda krize[6]

Nelze nepřehlédnout, že vedle prezidenta a Nejvyšší rady se začala o moc ve státě přetahovat i třetí složka moci, tj. vláda. Ovšem důležitým faktem je, že tato tři centra moci si nejsou rovnocenná.

Od podzimu 1992 do jara roku 1993 vláda získala v souladu se zákonem ze dne 18. listopadu 1992 (VVR 2/1993) právo vydávat v průběhu šesti měsíců dekrety na úpravu hospodářských problémů a zavádění reforem v ekonomice, což významně posílilo její status v systému výkonné moci (VVR č. 20/1992: čl. 120–121).

Velkou překážkou v budování demokracie bylo složení parlamentu, jehož velkou část poslanců tvořili bývalí konzervativní komunisté blokující jakékoliv reformní úsilí. Spory mezi prezidentem, parlamentem a vládou o rozsah působností vedly k patové situaci ochromující možnost provedení potřebných hospodářských a politických reforem. Nejvyšší rada odmítla prodloužit právo Kabinetu ministrů zavádět naléhavé zákonodárné normy v podobě dekretů. Důvodem byla hrozící stávka horníků. Ukrajinský parlament ve svém složení je velmi podobný ruskému, naštěstí prezident Kravčuk nešel ve stopách prezidenta B. Jelcina, který nechal rozstřílet parlament. Bohužel se mu ani nepodařilo najít cestu smíru a parlament 18. června schválil referendum o důvěře prezidentovi a Nejvyšší radě, které mělo proběhnout 26. září 1993. Nejvyšší rada zrušila výnos o referendu na základě souhlasu prezidenta Leonida Kravčuka s konáním předčasných prezidentských voleb. Spolu s tím se opět začalo diskutovat o návrhu Ústavy. Byl vysloven požadavek dopracovat návrh s cílem zmenšit pravomoci prezidenta a odstranit prvky federalismu.

Dokončený návrh konstituce (VVR č. 42/1993) byl opět předložen v parlamentu k projednání a publikován v tisku 26. října 1993. Na rozdíl od předchozího projektu předpokládal zavedení parlamentně-prezidentské republiky. Prezident Ukrajiny je hlavou státu a jedná jejím jménem (VVR č. 42/1993: čl. 131). Kabinet ministrů je označen jako nejvyšší orgán státní výkonné moci Ukrajiny, je veden prezidentem

[6] (Salij 1993: 186–188)

a odpovědný parlamentu (VVR č. 42/1993: čl. 143). V projektu se upřednostnila varianta jednokomorového parlamentu, která měla být původně náhradní možností. Nejvyšší rada získala o něco rozšířenější funkce. Institut zástupců prezidenta na místní úrovni a existence státních správ byl v článku 185 popřen. Naopak byl oblastní výbor navržen jako orgán státní výkonné moci. V průběhu debat o tomto návrhu vidíme, že nevyhovoval ani prezidentovi ani parlamentu. Ani jeden nechtěli podstoupit své mocenské a kontrolní pravomoci. Vyhovoval jim stav právní neurčitosti, aby mohli prosazovat své zájmy, zároveň měli obavy, že pokud dojde k upřesnění funkcí v jednotlivých složkách moci, zmenší se jejich vliv na zasahování do sféry kompetencí jiných mocenských struktur.

V lednu roku 1994 byla svolána schůze, které se účastnilo vedení místních rad a také vedení jednotlivých politických a občanských organizací. Projednávala se otázka nové Ústavy a zákon o organizaci státní moci. Zapotřebí bylo také přijmout opatření spojená s přípravou a provedením parlamentních voleb, jejich konání bylo plánováno na 27. března 1994. Pokus o úpravu organizace mezi jednotlivými složkami moci narazil na odpor ze strany představitelů levice. Předseda Nejvyšší rady Ivan Pliushch převzal ochotně iniciativu a předložil návrh základních ústavních ustanovení o organizaci státní moci a samosprávy. Navrhoval, že je nezbytné zavést parlamentě-prezidentskou formu vlády a rozšířit územní práva regionů. Návrh měl být po projednání na schůzi parlamentu zahrnut do referenda současně s volbami do Nejvyšší rady. Bohužel o této otázce, z důvodu názorových rozdílů mezi pravicí a levicí, nebyl parlament schopen rozhodnout. Vztah mezi složkami moci byl popsán jako „Ústavní anarchie“ (Tomenko 2009: 30–34).

3.4 Tečka za prvním prezidentem

Politická činnost prezidenta Kravčuka bývá hodnocená spíše v negativním smyslu. Jeho prezidentské období připadlo bezpochyby na velmi náročnou dobu, spojenou s budováním ukrajinské státnosti. Země byla ve fatální ekonomické situaci a během dvou let upadla i podpora ideje nezávislosti na kritické minimum. Jeho

spoluodpovědnost na neúspěšné politické a ekonomické transformaci Ukrajiny v letech 1991 – 1994 je nepochybná. Svůj podíl na neúspěchu nesou ovšem i další politické síly. Obzvlášť napnuté vztahy byly mezi nově zvoleným prezidentem, jehož vítězství v roce 1991 do určité míry zapříčinilo porážku veškerého národně-demokratického hnutí, a Ruchem. Ruch byl hlavním oponentem prezidenta v letech 1991 – 1994. Kravčuk nepovažoval Ruch za konstruktivní opozici (Andrusečko 2007: 48). Prorusky orientovaná politická elita neměla pochopení pro vytvoření monolitického ukrajinského národního státu s jediným (ukrajinským) úředním jazykem. Zavést ekonomické reformy, privatizaci ani přejetí nové Ústavy se mu nepodařilo prosadit. Byl obviňován z nadměrných ústupků vůči Západu, ale dokázal přesvědčit Spojené státy o tom, že Ukrajina je pro ně mnohem výhodnější jako partner, než když je v roli ruského satelitu (Andrusečko 2007: 49). Pozitivní stránkou jeho působení bylo, i přes nelehké vztahy s Ruskem a separatistickými náladami na Krymu, že dokázal zesílit mezinárodní pozici Ukrajiny a zároveň posílit i bezpečnost země.

4. Parlamentní volby 1994

Parlamentní volby na Ukrajině roku 1994 jsou označeny za první soutěživé. Řídí se volebním zákonem a jsou to první parlamentní volby v nezávislé Ukrajině. Před průběhem a zhodnocením voleb rozdělím ukrajinské strany na ose levice – pravice.

Někteří ukrajinští politologové člení podle programové a ideové spřízněnosti politické strany účastnící se parlamentních voleb v roce 1994. Toto členění je velmi složité a nepřehledné (Rudyč – Bezverchyj – Kyryčenko 1995: 112–117). Německý politolog Henrik Bischof (1994: 13–16) s drobnými analogickými odchylkami rozšířil toto členění. Ukrajinské strany rozdělil do čtyř bloků:

První blok představovala levice, která byla prorusky orientovaná. Do tohoto uskupení se řadí následnické subjekty Komunistické strany – komunisté, socialisté a agrárníci. Levicové spektrum prosazovalo blízkou spolupráci s Ruskem a požadovalo zavést ruštinu jako druhý úřední jazyk. Naopak se vymezovali proti radikálním ekonomickým reformám a zahraničním investicím. Před parlamentními volbami vytvořily tyto tři strany alianci pod názvem Pracující Ukrajina.

Středolevý blok se ve svých stanoviscích v postoji k Rusku velmi blíží přístupu levice, s rozdílem, že podporuje ekonomické reformy a privatizaci. Mezi levostředové strany lze zařadit například Stranu práce, PDVU, Meziregionální blok pro reformy[7] nebo Občanský kongres Ukrajiny.

Středopravé uskupení zahrnovalo národnědemokratické strany, například Ruch, DPU, URP nebo Křesťanskodemokratickou stranu Ukrajiny. Tyto strany se formálně hlásily k radikální koncepci ekonomické transformace. Byly protirusky zaměřené, jejich ideová vlna směřovala prozápadně a usilovně podporovaly ukrajinskou státnost.

Krajní pravici tvořily strany s výrazným protiruským akcentem. Do bloku můžeme zařadit Ukrajinskou konzervativně republikánskou stranu, Ukrajinské národní

[7] Tato aliance byla tvořena lokálními zájmovými skupinami a organizacemi. Vznikla až těsně před volbami na podporu prezidentské kandidatury odvolaného ministerského předsedy Kučmy. V prezidentských volbách sehrála významnou roli.

shromáždění a Kongres ukrajinských nacionalistů. Všechny usilovaly o posílení ukrajinské suverenity a nezávislosti. Zaujímaly postoj proti odsunu jaderných zbraní do Ruska a proti vstupu zahraničního kapitálu.

První parlamentní volby v samostatné Ukrajinské republice se uskutečnily v roce 1994. Parlament schválil volební zákon pro volby do jednokomorového ukrajinského parlamentu 18. listopadu 1993. Byl zachován dvoukolový většinový volební systém, kdy první kolo voleb se uskutečnilo 27. března a kolo druhé bylo vypsáno na 10. dubna 1994. Kandidáty na poslance mohly navrhovat politické strany. Voleb se účastnili kandidáti 24 politických stran. Kandidáty mohly také navrhovat skupiny voličů (minimálně 10 osob) a pracovní kolektivy (Kopeček – Kubová 2004: 419). Politické strany na Ukrajině představovaly spíš uskupení regionálního a podpůrného charakteru. Lze to vidět na zvolených poslancích, kteří ve volbách vystupovali jako nezávislí. Strany v jednotlivých blocích v průběhu voleb spolupracovaly jen částečně. Zvolený volební systém zvýrazňoval osobnosti kandidátů, jejich vzájemné osobní vztahy potom sehrály velkou roli. Stávalo se, že kandidáti, kteří ne jenže neuspěli, ale ani v druhém kole nepodpořili kandidáta programově blízké strany. Ukázkou může být výrazná porážka Ruchu (Bos 2010: 527–577). Volební zákon měl velký vliv na samotné volby a také výrazně poznamenal další funkčnost parlamentu.

Země byla rozdělená do 450 jednomandátových volebních obvodů. Kandidát v jednomandátovém volebním obvodu musel pro obsazení mandátu získat absolutní většinu. Předpokladem platnosti voleb byla volební účast minimálně 50 % voličů v příslušném volebním obvodě. Pokud některý z kandidátů nezískal v prvním kole alespoň 25 % odevzdaných hlasů nebo volební účast nepřekročila polovinu voličů, konalo se druhé kolo, do něhož postupovali dva nejúspěšnější kandidáti. I při druhém kole stanovoval zákon požadavek na volební účast alespoň 50 % voličů.

Volby se do historie Ukrajiny vryly jako velmi zdlouhavé, protože byly mnohdy cyklicky opakovány, pokud nebyla splněna některá z podmínek. Volby probíhaly po celý zbývající rok. Čím déle volby probíhaly, tím více klesala volební účast.

Do ledna roku 1995 bylo zvoleno celkem 405 poslanců. Nebyl to tedy jen problém s neobsazenými křesly v parlamentu a pomalým tempem voleb, ale vedle nich se ještě jako vážnější ukázal problém fragmentace nového parlamentu. Na to poukazuje fakt, že přes polovinu zvolených poslanců se nehlásí k žádné straně. Od samého počátku takhle trpěla akceschopnost nového parlamentu. V té době nebylo postavení politických stran upraveno žádným zvláštním zákonem a stranickopolitický systém nebyl připravený nést důsledky zavedeného většinového systému (Ott 1995: 25).

Vedle nezávislých kandidátů se vítězem stali i komunisté s 90 mandáty. Nacionálně demokratické strany zaznamenaly neúspěch, například Ruch jen s 20 mandáty. Příčinou byla hospodářská krize, kterou voliči dávali za vinu právě těmto stranám. Volby také ukázaly velmi výraznou geografickou heterogenitu politických stran. Voličská podpora jednotlivým stranám je velice zajímavě rozložená a lze na ní poukázat některé štěpné linie v ukrajinské společnosti např. národností a náboženskou. Východní a jihovýchodní oblasti země jsou velmi silně rusifikované a žije tam početná ruská menšina. Náboženství je pravoslavné s patriarchátem v Moskvě. Oblast volila především levici, která byla úspěšná i na venkově a ve středu země. Střed země se rozdělil na velká města (př. Kyjev), kde se volily hlavně nacionálně demokratické strany, případně krajní pravice. Avšak nadprůměrným vítězstvím dominovali nezávislí kandidáti. V této části země působí obnovená ukrajinská autokefální pravoslavná církev (s patriarchátem v Kyjevě) a ruská pravoslavná církev. V západní části země, kterou rusifikace zasáhla nejméně, se část obyvatel hlásí k autokefální ukrajinské pravoslavné církvi nebo se považuje za uniaty (tj. řecké katolíky). Najdeme zde i římské katolíky, kteří tvoří převážně polskou menšinu. Tato oblast byla základnou pro nacionálně demokratické síly a krajní pravici (Bischof 1994: 16–33).

Po předčasných parlamentních volbách se vytvořil vysoce fragmentovaný parlament se značnou převahou nestranických kandidátů. Projevila se také velká regionální odlišnost jednotlivých oblastí země. Volby jasně prokázaly, že žádná strana v podstatě nemá celostátní podporu voličů. Prezident se snažil zavést opatření v podobě mimořádného stavu, aby mohl vládnout sám nebo se snažil parlament rozpustit. Jeho

úsilím bylo zamezit získání moci konkurujícím politickým skupinám orientovaným na O. Moroze nebo L. Kučmu. Konflikt mezi složkami moci téměř eskaloval v měsících květnu a červnu státním převratem (Tomenko 2009: 30–37).

Použití většinového volebního systému pro ukrajinskou praxi ukázal nepředvídatelné důsledky. Dvoukolový volební systém vede obvykle k omezení počtu subjektů zastoupených v parlamentu a k utváření volebních koalic pro druhé kolo. Ovšem v podmínkách teprve vznikající demokracie a nevykrystalizovaného pevného stranického systému způsobil místo zjednodušení a zpřehlednění stranického spektra roztříštění parlamentu. Žádná strana v parlamentních volbách nezískala celostátní podporu voličů, což výrazně ovlivnilo otázku státoprávního uspořádání. Došlo k posílení centrifugálních tendencí, což v dalším vývoji výrazně ohrozilo soudržnost ukrajinského státu.

5. Prezidentské volby 1994

Vzhledem k strašlivému stavu ukrajinské ekonomiky, bylo prakticky nevyhnutelné, že parlamentní volby vyprodukují masivní obrat v politickém složení představitelů. S ohledem na nedávné příklady z Polska, Litvy a Maďarska, ve kterých se po volbách k moci vrátili socialisti, nebylo proto žádným překvapením, že komunisté a socialisté na Ukrajině spolu tvořili největší bok v novém ukrajinském parlamentu (Birch 1995: 93). Nicméně je příznačné, že Ukrajinský lid si nevybral socialistického představitele jako nového prezidenta.

26. června 1994 se konaly prezidentské volby. Podmínkou pro každého kandidáta na prezidenta bylo sehnat určitý počet podpisů ve volebních oblastech. Kandidáti museli předložit alespoň 100 tisíc podpisů (Birch 1995: 94). Úřadujícího prezidenta Kravčuka se rozhodly podpořit nacionálně demokraticky orientované strany, které se vzdaly možnosti postavit vlastního kandidáta. Kravčuk mohl také počítat s podporou neformálního uskupení tvořeného bývalou komunistickou nomenklaturou, která zůstala i za jeho funkčního období ve vysokém postavení ve státní správě a ve státních podnicích. Pro socialistického kandidáta O. Moroze se vyslovili komunisté, kteří také nepostavili vlastního kandidáta. Ve druhém kole prezidentských voleb se vyslovili pro bývalého premiéra L. Kučmu. Oba měli v programu zavedení ruštiny jako druhého úředního jazyka. Upřednostňovali urovnání sporů s Krymem a sblížení s Ruskem. Rozdíl mezi oběma kandidáty byl v prosazení způsobu vlády. Kučma se zasazoval o zavedení poloprezidentského systému s dominantní rolí prezidenta. Naopak Moroz preferoval silné postavení parlamentu, silnou vládou a jen reprezentativní osobou prezidenta (Birch 1995: 98). Dalším kandidátem byl mladý ekonom V. Lanovyj, který měl malou naději na případný úspěch. Ostatní kandidáti I. Pliushch, V. Babych nebo P. Talanchuk neměli prakticky žádnou šanci (Skrobach 1994). Žádný z kandidátů nezískal nadpoloviční většinu.

Kučmova volební kampaň trvala pouhé tři měsíce (od dubna do června), byla založena na dobrovolnících. Kandidát Leonid Kučma byl na černobílých plakátech v roláku a ve

skromném obleku. Slogany kampaně byly jednoduché a jasné: obnova hospodářských vazeb a užší vztahy s Ruskem, hospodářský růst, udělení oficiálního statusu ruskému jazyku (Čalenko 2009).

Druhé kolo se konalo 10. července 1994. Účastnili se ho dva kandidáti s největším počtem hlasů. Nehledě na to, že Kravčuk získal v prvním kole největší počest hlasů, ve druhém kole s Leonidem Kučmou, který získal přes 52 %, prohrál. Volební účast přesahovala 71 %, což bylo více než v kole prvním. Kučmu podporovalo obyvatelstvo v hraničních regionech s Ruskem (Birch 1995: 99). Prezidentské volby roku 1994 se zapsaly do ukrajinské historie především z hlediska otázky týkající se demokracie. Nejenže Kravčuk souhlasil s předčasnými volbami, toto rozhodnutí bylo v postsovětském prostoru unikátní, ale předal vládu zvolenému nástupci klidným způsobem (Andrusečko 2007: 49).

5.1 Leonid Kučma

Boj mezi kandidáty na post prezidenta Ukrajinské republiky v druhém kole vyhrál L. Kučma. Od svého zvolení usiloval o výrazně silné postavení své funkce v politickém systému (Mlejnek 2004). Období vlády prezidenta Kučmy v praxi charakterizuje delegativní teorie (Kubíček 1994: 423; Linz – Stepan 1996: 278–281).

Nový prezident se snažil vyřešit kolizi ve vztahu s parlamentem tak, že podepsal dekrety o opatřeních týkajících se provedení strukturních změn a zajištění vedení v oblasti státní výkonné moci. Dekret (č. 512/1994) předpokládal, že prezident bude řídit činnost vlády, vymezovat základní směry její práce a určovat prioritní problémy, které mají být bezodkladně vyřešeny. Nejdůležitější otázky týkající se ekonomických změn, vytváření tržních vztahů a sociální ochrany občanů bude řešit Kabinet ministrů s bezprostřední účastí prezidenta.

Dále bylo stanoveno, že návrhy výnosů prezidenta ohledně základních hledisek ekonomických reforem a sociální ochrany obyvatelstva se budou připravovat s povinným zapojením vlády. Byl zaveden nový systém mocenských vztahů v oblasti

podřízení orgánů místní správy a samosprávy. Místo zástupců prezidenta na místní úrovni, byly kompetence předány předsedům oblastních a okresních rad a výkonným výborům. Podle nové legislativy se předsedové oblastních rad a rovněž jejich výkonné výbory stali v mezích delegovaných pravomocí státní výkonné moci podřízenými prezidentovi a byli jim také kontrolováni. Kučma si vytvořil svůj poradní orgán, Radu regionů. V Radě byli zastoupeni představitelé jednotlivých ukrajinských regionů (oblastí). Takto si získal podporu části regionálních elit (Kopečk – Kubová 2004: 407). Ovšem tato opatření nebyla úplně v souladu s tehdy platným ústavním právem a měla pouze přechodný charakter. Ústavní úprava zůstávala nadále naléhavou potřebou.

Prezident Kučma si stál za tím, že jako jediné možné východisko z krize je urychlit reformy, které by současně vedly ke stabilizaci ekonomiky.[8] V ekonomice kladl důraz na reorganizaci a uspřádání financí, spojené s bankovní reformou a snížením daňové zátěže. Hlavním výsledkem má být celková stabilizace financí. Překonat se takto měla i platební neschopnost. Jednoznačný cíl pro nového prezidenta byla tržní ekonomika. Po etapách se měla provádět liberalizace cen, strukturální transformace výrobního sektoru, decentralizace a liberalizace zahraniční obchodní politiky (Bojko – Goněc 1997: 248).

Leonid Kučma si velice rychle našel řešení k problému vytvoření hierarchické struktury výkonné moci. Vystoupil s iniciativou, aby byla podepsána Konstituční dohoda (VVR č. 18/1995), do té doby, než bude přijata a odsouhlasena nová Ústava. Tuto dohodu měly podepsat různé složky moci. Členové Rady regionů, předsedové oblastních rad souhlasili s vytvořením silné složky výkonné moci a podepsali výzvu Nejvyšší radě, obsahující návrh vyslovit souhlas s plány prezidenta.

Na konci září 1994 byla sestavena a parlamentem potvrzena v pořadí druhá Ústavní komise Ukrajiny. Jejími členy bylo 15 zástupců Nejvyšší rady, 15 zástupců jmenovaných prezidentem, soudní moc zastoupilo 7 zástupců a jeden zástupce Krymu.

[8] Dosavadní ekonomický koncept spočíval na stabilizaci a teprve poté na postupných reformách.

Členy byli také prezident L. Kučma a předseda Nejvyšší rady O. Moroz. Ústavní komise byla v tomto složení potvrzena parlamentem 10. listopadu 1994.

Návrh zákona vypracovaný administrativou prezidenta o státní moci a místní samosprávě na Ukrajině, byl na konci roku 1994 předložen Nejvyšší radě. Při projednávání návrhu zákona, v průběhu tří čtení, byly do něj Nejvyšší radou zaneseny podstatné změny a doplnění. Návrh byl dokončen 18. května 1995, bohužel parlament nebyl schopen schválit zákon ústavní většinou (Ukrajina 1995: passim). Poměrná většina poslanců Nejvyšší rady návrh podporovala, ale proti němu vystoupila levice, která se skládala převážně z KPU a národní demokraté, kteří v návrhu zákona spatřovali perspektivu ustanovení autoritarismu. Návrh zákona byl nakonec podepsán 8. června 1995, pod výhružkou vypsání referenda, v němž by občané vyslovili důvěru buď parlamentu, nebo prezidentovi. Návrh byl založen na smíšeném prezidentsko-parlamentním systému. Opíral se o kompromis mezi silnou prezidentskou mocí a parlamentem jako zákonodárným a kontrolním orgánem. Pro podepsání dohody mezi prezidentem a předsedou Nejvyšší rady, ohledně zavedení přechodných pravidel rozdělní funkcí u jednotlivých složek moci, hlasovalo 240 poslanců parlamentu. Ostré kritiky na předsedu O. Moroze, který jménem parlamentu podepsal Konstituční dohodu, směřovaly ze strany levicových poslanců Nejvyšší rady. Poslanci nechtěli uznat platnost dosaženého kompromisu, protože pouze odsouval končené objasnění zřízení a funkcí státní moci na Ukrajině. Nazývali dohodu protiústavním dokumentem (Kubová 2002). V závěrečném ustanovení dohody (VVR č. 18/1995: čl. 61) je zdůrazněna nezbytnost vytvoření odpovídajících podmínek pro urychlení a úspěšné dokončení ústavodárného procesu na Ukrajině. Nová Ústava Ukrajiny má být přijata ve lhůtě jednoho roku ode dne podepsání této konstituční dohody.

Přijetí Ústavy mělo probíhat prostřednictvím referenda, což navrhoval sám prezident. Parlamentní frakce Komunistické strany Ukrajiny také navrhovala provést referendum, které se nemělo týkat zásadně návrhu konstituce, ale jejích alternativních základních ustanovení. Poslední variantu navrhoval předseda parlamentu O. Mozor, konstituce měla být schválena pouze Nejvyšší radou. Na začátku roku 1996 administrativa

prezidenta chtěla co nejrychleji dokončit návrh Ústavy, který by byl schválen v rámci referenda a uzákonil prezidentskou republiku. Konání referenda by způsobilo další polarizaci ve společnosti a bylo by nadbytečně nákladné, proto prezident souhlasil s myšlenkou schválení konstituce parlamentem. Pracovní skupina Ústavní komise vypracovala ústavní návrh dne 24. února 1996, který byl prezentován jako pro prezidentský. Na rozdíl od předchozích projektů, bylo významné posílení prezidentských kompetencí ve srovnání s ostatními složkami moci. Jako první byly udělány úpravy mezi prezidentem a vládou ohledně rozdělení pravomocí a povinností. Prezident získal rozsáhlé pravomoci a politická odpovědnost za jednotlivé kroky výkonné moci přešla na vládu. Návrh byl schválen Ústavní komisí v březnu a předložen k projednání Nejvyšší radě (Byblyoteka 2006: passim).

Moc prezidenta nabývala na síle, zatímco moc Nejvyšší rady zůstávala slabá. Slabá strukturovanost stranického systému a existence „strany moci" byly dvě hlavní příčiny slabého parlamentu. Tzv. strana moci[9] byla jedním ze specifik politického uspořádání Ukrajiny po celou dobu vlády prezidenta Kučmy. Dalším významným fenoménem vedle nomenklaturní elity byly oligarchické klanové struktury. Mezi těmito dvěma specifiky existuje úzká vazba. „Bezpartijní strana" zpravidla prosazuje zájmy spřízněných oligarchických klanů (Kopeček – Kubová 2004: 419–423). Mezi nejvýznamnější klany patří dněpropetrovský, doněcký a kyjevský. Prezidenta Kučmu podporovaly vlivné regionální elity z dněpropetrovské oblasti (Kopeček – Kubová 2004: 406).

S osobností L. Kučmy je spojena i razantní změna v zahraniční politice Ukrajiny. Prezident začal vyžadovat pragmatickou a racionální zahraniční politiku na skutečné profesionální úrovni. Ukrajina má podle představ prezidenta zastávat roli aktivního činitele v mezinárodních vztazích. Ve vztahu s Ruskem si prezident vyžadoval jednání na principu rovný s rovným. Ukrajina od počátku své nezávislosti usilovala o co nejužší vztahy s Evropskou unií. Prozatímní dohoda o partnerství a spolupráci

[9] Seskupení bývalých komunistických elit. Na sklonku režimu se začaly pragmaticky orientovat pro ukrajinsky a podařilo se jim tak distancovat od ortodoxních komunistů a díky svým vazbám si udržet zásadní podíl na moci.

s Evropskou unií byla podepsána v roce 1994. Ukrajina požádala o statut přidruženého člena Unie a prozatímní dohoda vstoupila v lednu 1996 v platnost. Jako dědictví po SSSR zůstal na území Ukrajiny rozmístěn arzenál jaderných zbraní. Stažení jaderných zbraní z Ukrajiny představovalo významný krok z hlediska světové bezpečnosti a Ukrajina přistoupila ke smlouvě o nešíření jaderných zbraní v listopadu 1994. Jako první z bývalých republik SSSR se zapojila do programu NATO Partnerství pro mír. Do Rady Evropy byla Ukrajina přijata na podzim roku 1995 (Bojko – Goněc 1997: 249).

6. Přijetí Ústavy a klasifikace politického systému na Ukrajině

Od března 1996 se začalo velmi živě diskutovat o dokončení nové Ústavy. Jednání probíhaly na téma týkající se rozdělení funkcí ve státě. Při vytváření nové Ústavy se přebíraly zkušenosti z minulých návrhů. Debaty o podobě schválení byly napjaté, nakonec Nejvyšší rada pod hrozbou úplné ztráty vlivu na ústavodárný proces schválila definitivní podobu ukrajinské Ústavy dne 28. června 1996 (Kubová 2002). Přijetím Ústavy konečně získal nezávislý stát státní institucionální jistotu.

Podle Ústavy je nositelem suverenity a jediným pramenem moci lid, který vládne prostřednictvím volených orgánů místní samosprávy (VVR 30/1996: čl. 5). Státní moc je rozdělena na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní (čl. 6). Ústava a další zákonné akty stanovují pravomoci příslušných orgánů. Ukrajina je podle nich charakterizována jako smíšená prezidentsko-parlamentní republika. Prezident Ukrajiny je volen na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva na dobu pěti let. Prezidentem se může stát občan Ukrajiny, který dovršil věku 35 let, má volební právo, mluví ukrajinským jazykem a žil posledních deset let na Ukrajině před dnem konání voleb. Prezident nesmí zastávat jiné státní funkce a zvolen může být maximálně dvě po sobě jdoucí volební období (čl. 103). Disponuje rozsáhlými pravomocemi, například může uplatnit právo veta vůči zákonům schváleným parlamentem a právo vydávat podzákonné právní normy.

Se souhlasem Nejvyšší rady Ukrajiny prezident jmenuje a odvolává předsedu vlády, rozhoduje o jeho odchodu do důchodu. Na návrh předsedy vlády jmenuje prezident členy Kabinetu ministrů Ukrajiny (čl. 106). Prezident může zrušit akty Kabinetu ministrů, který je nejvyšším orgánem výkonné moci. Kabinet ministrů je odpovědný prezidentovi, který jej může podle vlastního uvážení odvolat a zároveň je Kabinet podřízený a odpovědný Nejvyšší radě Ukrajiny, která mu může vyjádřit nedůvěru (čl. 113). Tzv. princip dvojité politické odpovědnosti vlády.

Zkoumaný politický systém odpovídá teoriím M. Duvergera i G. Sartoriho. Teorie těchto autorů jsou popsány ve druhé kapitole a podle níž se politický systém Ukrajiny

řadí do kategorie poloprezidentského systému. Přímá volba prezidenta, jehož funkční období je pevně stanoveno. Prezident je nadán nezanedbatelnými pravomocemi a nezávislý na parlamentu, ale také není oprávněn vládnout sám. Sdílí výkonnou moc s premiérem a ministry, kteří jsou na podpoře parlamentu naopak závislí.

Vedle klasického pojetí poloprezidentského systému dle Sartoriho a Duvergea je vhodné zařadit politický systém Ukrajiny do kategorie prezidentsko-parlamentních režimu podle autorů Shugarta a Careyho. Prezident je volen v přímých volbách, jmenuje a odvolává členy vlády. Prezidentovi je odpovědná vláda, která je rovněž odpovědná i parlamentu. Dvojí kontrola je obvykle zdrojem konfliktů mezi exekutivou a legislativou, které byly v ukrajinském politickém prostředí často řešeny ze strany prezidenta postupy hraničícími s ústavností a demokratickými principy.

Při porovnání pravomocí prezidenta dle Konstituční dohody z roku 1995, došlo pod vlivem přijetí nové Ústavy k oslabení pozice prezidenta. Ale i přes to, má prezident v systému dominantní postavení. Hlavním ukazatelem je u přímo volených hlav státu možnost jejich odvolání. Zpravidla jde o tzv. impeachment. Procedura impeachmentu může být použitá jedině na základě obžaloby z velezrady či spáchání jiného závažně trestného činu (čl. 111). Podle článku 111 Ústavy Ukrajiny musí být zahájení procesu iniciováno většinou poslanců Nejvyšší rady. Ta také musí zřídit vyšetřovací komisi, která výsledky svého šetření opět předloží parlamentu. V případě, že výsledek vyšetřovací komise potvrdí obvinění, je případ postoupen Ústavnímu soudu, což ovšem podléhá souhlasnému hlasování dvoutřetinovou většinou všech poslanců. Pokud Ústavní soud shledá prezidenta vinným, parlament může a nemusí odvolat prezidenta hlasováním, v němž je zapotřebí vysoké kvorum tří čtvrtin poslanců Nejvyšší rady. Prakticky je tedy prezident vlastně neodvolatelným.

Prezident má dále právo suspenzivního veta, které je možné přehlasovat dvoutřetinovou většinou poslanců Nejvyšší rady (čl. 94). Může iniciovat zákony, přičemž ty, které prohlásí za neodkladné, má parlament povinnost projednat okamžitě (čl. 93). Prezident má právo svolat zvláštní zasedání Nejvyšší rady (č. 83). Prezident

může parlament rozpustit v situaci, kdy se do třiceti dnů od svého zvolení nesejde k řádnému zasedání (čl. 90).

Sedm obecných kritérií poloprezidentského modelu podle Antoszewskieho a Herbuta, lze také aplikovat na praxi ukrajinského politického systému. Přímá volba prezidenta, který má pevně stanovené funkční období nezávislé na parlamentní periodě. Exekutiva je rozdělena mezi prezidenta a vládu. Přičemž prezident disponuje kompetencemi, které mu umožňují přijímat politická rozhodnutí ve vnitřní a zahraniční politice. Další kompetence má vzhledem k vládě (jmenování a odvolávání premiéra a ministrů). Prezident není odpovědný parlamentu. Zato má možnost jej rozpustit v souvislosti s tím, že vláda je odpovědná parlamentu.

Závěr

Ukrajina se začala utvářet jako nezávislý stát a formovat si svůj politický systém na začátku 90. let 20. století. K vyhlášení nezávislosti státu vedly ukrajinskou komunistickou elitu probíhající události v Sovětském svazu.

Cílem práce bylo sledovat roli prezidenta ve vývoji politického systému na Ukrajině, s ohledem na proces přijímání Ústavy a roli ostatních aktérů. Aby stanovený cíl mohl být splněn, bylo zapotřebí uvést historický kontext. Stručný popis situace a událostí, které probíhaly v Sovětském svazu za vlády Michaila Gorbačova, napomohly k utváření opozice a postupnému boji za nezávislost. Teprve nezávislá Ukrajina mohla zřídit institut ukrajinského prezidenta. Podle vzoru návrhu, který byl vytvořen pro sovětského prezidenta, se začínala budovat podoba funkce prezidenta Ukrajiny.

V práci jsem čerpala z literatury, internetových zdrojů a zákonů Ukrajiny, uváděných na webových stránkách Nejvyšší rady. Použitá literatura v práci vychází především z cizojazyčných titulů, které nabízí národní a vědecká knihovna České republiky a Slovenska. Některé knižní tituly patří do domácí sbírky mých ukrajinských přátel. Knihy v českém jazyce týkající se problematiky předložené práce jsou v českém prostředí velkým nedostatkem.

Práce byla rozdělena do kapitol, podle vývoje situace na Ukrajině. Mezi kapitolami je začleněna teoretická část, týkající se klasifikace demokratických politických systémů. Která je následně aplikována v poslední kapitole na politický systém Ukrajiny po přijetí ukrajinské Ústavy. Teorie delegativní demokracie vystihuje politickou aktivitu prezidenta L. Kučmy. Poslední teoretická část týkající se volebních systémů je využitá jednak pro volby prezidentské tak parlamentní.

První kapitola obsahuje díky zavedené Perestrojce a Glasnosti změnu veřejného mínění. Na tuto změnu se podepsala především i havárie jaderného reaktoru, která vyvolala v Sovětském svazu značnou nespokojenost. V důsledku postupného uvolňování cenzury ve společnosti a neschopnosti stávajícího establishmentu

adekvátně reagovat na následky havárie, vyvolalo v zemi masové protesty vůči režimu. Ruku v ruce se začaly utvářet první neformální skupiny a na ně navazovat politická hnutí a politické strany, vystupující proti centrální nadvládě Komunistické strany.

V roce 1991 došlo v myšlení ukrajinské komunistické elity k zásadní změně. Od voleb v roce 1990 probíhala ideově-politická adaptace komunistických elit na nové podmínky. Příčiny politických změn lze shrnout do pár bodů. Neschopnost řešit krizi v ekonomice podlomila důvěru ukrajinských komunistů k SSSR. V letech 1989–1990 probíhaly demonstrace a stávky, kterých se účastnily stovky tisíc lidí. Vláda se neopovážila proti nim použít sílu. Glasnosť umožnila občanům se dozvědět pravdu o zločinech sovětského režimu. Vedlo to k deziluzi stran komunistických ideálů. Část představitelů ukrajinských stranických špiček vycítila na počátku 90. let možnost vymanit se z podřízenosti moskevského vedení. Kvalifikovaní ukrajinští straníci si velmi rychle uvědomili kariérní možnosti v nových podmínkách a rozšířili své kompetence. Pozice v republikových orgánech poté umožnila postupné projednávání a schvalování řady zákonných dokumentů směřujících Ukrajinu k samostatnosti. Ukrajina neměla původně v plánu vystoupit ze SSSR. Jejím cílem respektive cílem vládních elit bylo získat od Moskvy potřebné zdroje, ale nepřipustit její vměšování do vnitřních záležitostí. Ukrajinské vedení se připravovalo ještě v polovině roku 1991 přijmout novou svazovou smlouvu. Jenže krize vlády v SSSR a puč zorganizovaný konzervativní skupinou v srpnu 1991 urychlily rozpad Sovětského svazu.

Přijetím Aktu o vyhlášení nezávislosti se vedení Ukrajinské SSR ocitlo v čele nezávislého státu a stalo se odpovědným za řešení ekonomických, sociálních, politických a bezpečnostních problémů země. Vedení nebylo schopno zformulovat ideologii nového státu a rovněž chyběla elita schopná převzít moc takříkajíc v nové kvalitě.

Nově utvořený stát, v rámci své právní obhájitelnosti, převzal sovětskou Ústavu s menšími změnami z roku 1978 a doplil jí o institut prezidenta. Na základě tohoto

dokumentu se začaly mísit prvky sovětského systému, systému prezidentského a parlamentního systému. Vytvořil se jakýsi hybrid mezi systémy. Prezident byl přímo volen a měl právo navrhovat zákony, v oblasti ekonomické měl právo vydávat dekrety se silou zákona. Jmenoval předsedu vlády a vládu, jejíž jmenování měl právo schválit parlament. V následujícím vývoji země bylo obtížné určit pravomoci jednotlivých složek státní moci. Nejvyšší rada v čele s nomenklaturní elitou neměla v plánu postoupit své pravomoci, zatímco nový prezident usiloval o zvýšení svých.

První prezident Ukrajiny Leonid Kravčuk se musel vyrovnat s nelehkou ekonomickou situací. Jeho prezidentské období spadá do velmi náročné doby spojené s budováním ukrajinské státnosti. Ve svém plánu měl nový prezident zavést ekonomické reformy, privatizaci, ukrajinštinu jako jediný úřední jazyk a přijetí nové Ústavy. Tyto plány se mu však nepodařilo prosadit. Současně Ústavní komise vypracovávala návrh Ústavy. První z návrhů byl předložek k veřejnému projednání. Návrh doplněn o změny podle výsledků veřejné diskuse byl spíše pro prezidentský. Neustálé spory prezidenta s Nejvyšší radou brzdily přijetí nové konstituce. Debaty, týkající se rozdělení pravomocí mezi legislativu a exekutivu se stávaly ostřejšími a komplikovaly politické rozhodování jednotlivých institucí. Do diskusí se přidala i vláda, která nebývale nabrala na síle. V tomto složení se orgány navzájem při jednání blokovaly a situace vedla k tomu, že nebylo možno provést potřebné hospodářské a politické reformy. Situace vyvrcholila ve vyhlášení předčasných parlamentních a prezidentských voleb. Souhlas prezidenta Kravčuka s předčasnými volbami, byl v postsovětském prostoru unikátní. Diskuse o návrhu nové Ústavy se ovšem neutišila. Požadavky na změnu směřovaly ke snížení pravomocí prezidenta. Nový návrh upřednostňoval zavedení parlamentně-prezidentské republiky. Bohužel ani tento návrh se neshledal se šťastným koncem. Žádný z aktérů nechtěl postoupit své pravomoci. Díky úpravě Ústavy se Nejvyšší rada přiblížila klasickému parlamentnímu tělesu. Ovšem jak bylo typické pro komunistický režim, její postavení formálně nadřazeného orgánu nad ostatními ústavně-politickými institucemi zůstalo zachováno. Funkce prezidenta vedle parlamentu byla velmi slabá.

Výsledky předčasných parlamentních voleb, pro které byl zachován dvoukolový většinový systém s různými omezeními, poukázaly na nevhodnost tohoto systému. V jehož důsledku se vytvořil vysoce fragmentovaný parlament se značnou převahou nestranických kandidátů. Slabě strukturované politické strany byly chápány spíše jako zájmové skupiny či podpůrné struktury reprezentující jednotlivce či oligarchické skupiny, než strany prosazující srozumitelnou ideologii či politický program. Volbami se projevila velká regionální odlišnost jednotlivých oblastí a prokázalo se, že žádná strana nemá celostátní podporu voličů.

Volbami do Nejvyšší rady se změnila i její pozice. Parlamentní volby vedly k atomizaci parlamentu, který nebyl schopný se sjednotit ve svém rozhodnutí. Ukrajině chyběl pevný stranický systém. Díky neshodám uvnitř parlamentu začala vynikat a sílit pozice prezidenta.

Druhé prezidentské volby konané v létě 1994 vyhrál v druhém kole L. Kučma. Od samého počátku své politické působnosti usiloval o výrazně silné postavení své funkce. Neustávající boj mezi Nejvyšší radou a prezidentem se snažil řešit vydáváním dekretů, které se týkaly provedení strukturních změn a zajištění vedení v oblasti státní výkonné moci. Dekrety umožňovaly prezidentovi například řídit činnost vlády nebo zřídit Radu regionů, která mu sloužila jako poradní orgán. Musím poznamenat, že vydávané dekrety byly často v rozporu s Ústavou a ukrajinskými zákony. Prezident se rozhodl změnit dosavadní ekonomický koncept. Chtěl urychlit ekonomické reformy, které by současně vedly ke stabilizaci financí. Jeho cílem byla tržní ekonomika.

Kučma ve svém prezidentském období razantně pozměnil zahraniční politiku Ukrajiny. Vyžadoval, aby Ukrajina byla v mezinárodních vtazích považována za aktivního činitele a jednalo se s ní na principu rovný s rovným. Ukrajina podepsala prozatímní dohodu o partnerství a spolupráci s Evropskou unií. Stala se členem Rady Evropy. Zapojila se jako první z bývalých republik SSSR do programu NATO Partnerství pro mír a podepsala smlouvu o nešíření jaderných zbraní.

Do té doby než bude přijata a odsouhlasena nová Ústava Ukrajiny, podal prezident návrh na podepsání Konstituční dohody. Návrh, který byl předložen Nejvyšší radě k projednání, byl doplněn o podstatné změny. Byl založen na prezidentsko-parlamentním systému s výraznou rolí prezidenta. Parlament nebyl schopný zákon schválit ústavní většinou. Opozice spatřovala v Konstituční dohodě ustanovení autoritarismu a nazvala ji protiústavním dokumentem. Pod výhružkou referenda o důvěře parlamentu nebo prezidentovi, byl nakonec zákon podepsán. Nová Ústava měla být podle této dohody, od jejího podpisu, přijata do jednoho roku.

Funkční období prezidenta Kučmy lze shrnout do základních bodů, které charakterizuje teorie delegativní demokracie. Prezident je volen v přímých volbách, díky nim disponuje silným mandátem. Slabá strukturovanost stranického systému v Nejvyšší radě způsobila její oslabení na moci. Podporu prezident nehledá u politických stran, ale u různých hnutí. V případě Kučmy se jednalo o vlivné regionální elity. Podepsáním Konstituční dohody došlo k neúměrnému posílení exekutivy na úkor ostatních složek moci.

Konečným schválením Ústavy Ukrajiny, byly rozděleny pravomoci mezi prezidenta a Nejvyšší radu. Prezident podle Ústavy disponuje rozsáhlými pravomocemi a zastává v zemi významnou politickou funkci. Jeho role se odráží v silném mandátu, který získává prostřednictvím voleb přímo od občanů Ukrajiny. Ukrajinská republika je charakterizována jako prezidentsko-parlamentní režim podle autorů M. Shugarta a J. Careyho. Ukrajinský politický systém zapadá i do klasifikace poloprezidentského režimu klasických autorů G. Sartoriho a M. Duvergera. Mimo jiné splňuje i sedm obecných kritérií poloprezidentského modelu podle polských politologů A. Antoszewskieho a R. Herbuta.

Role prezidenta se v utváření politického systému často měnila. Pro Ukrajinu znamenala vytvořená funkce prezidenta něco nového. První prezident se musel s touto rolí doslova poprat. Nejenže čelil Nejvyšší radě, které zůstalo postavení formálně nadřazeného orgánu nad ostatními institucemi, jak bylo typické pro komunistický

režim. Musel se také vyrovnat s nelehkou ekonomickou situací země. L. Kravčuk nepařil jen mezi tzv. reprezentativní prezidenty, ale svým rozhodnutím ovlivňoval celou exekutivní složku moci. V důsledku rozporů mezi prezidentem a parlamentem, obsadila významné místo v rozhodování i vláda. Toto zhoubné trojvládí bylo neúnosné a vedlo k předčasným parlamentním i prezidentským volbám. Nevhodně zvolen volební systém pro parlamentní volby způsobil velkou atomizaci parlamentu, který nebyl schopen se politicky sjednotit. Byl tvořen především nestranickými politiky, kteří podporovali návrhy nově zvoleného prezidenta L. Kučmy. Slabá strukturovanost stranického systému v parlamentu vedla k posilování moci prezidenta. Prezident vydával dekrety a činil rozhodnutí mnohdy na hranici v rozporu s Ústavou a zákony. Prezident pod výhružkami, nejčastěji o vypsání referenda o důvěře, měl vliv na parlament a jeho rozhodování. To se prokázalo jak u podpisu Konstituční dohody, tak samotné Ústavy Ukrajiny. Nově přijatou Ústavou byly sníženy pravomoci prezidenta, ale i přesto zůstává dominantní složkou v politickém systému Ukrajiny.

Resumé

This bachelor´s thesis is focused on the development of Ukraine's political system with the main role of President. What changed the president's role in the adoption of the Constitution and the relation to other participants. For this purpose it is used semi-presidential system theory and the theory of delegative democracy.

Based on the events in late 80's and 90's, began to be formed various movements and political parties in Ukraine. These new political actors participated in the first pro-democratic elections. After the elections in 1990 the system was changed to a parliamentary system. Another change of the system was done by the newly created position of President of the USSR, which brought with it extensive powers of the head of the state. M. Gorbachev's government, the poor economic situation and the August coup led to the adoption of the Act of Declaration of Independence of Ukraine.

The newly formed State had adopted the Soviet Constitution, which had the presidential institute added. The term of office of the first president Leonid Kravchuk was undoubtedly a very difficult time, connected with the building of Ukrainian statehood and poor economic situation. The president was trying to expand his competences and strengthen his power. Although, the Parliament, which remained in strong position, blocked the president's decision in the process of adopting a new Constitution. Conflict between president and parliament joined the government, which represented an unacceptable situation that led to the announcement of early presidential and parliamentary elections. Parliamentary elections were lengthy and due to poorly chosen electoral system, which had proved unsuitable, formed a highly fragmented parliament. Weak structured party system in Parliament led to the strengthening of the power of the president. The second president Leonid Kuchma made efforts to establish a semi-presidential system with the dominant role of President. The President published the decrees and had an influence on parliament and its decisions, mostly under threat on referendum of the trust. The Supreme Council, in order to not lose their power in the process of constitution-making, approved a new

constitution in June 28, 1996, with which in fact was not satisfied any of the key political actors. The Constitution constructs a Constitutional and political regime as a semi-presidential, empowered by the strong president´s position and very weak status of the government that is responsible to the two components of power - Parliament and President.

The Bachelor´s thesis has brought changes in the role of the President in shaping the political system since independence of Ukraine to the adoption of the Constitution of Ukraine. When his position was weak and vice versa when the president constituted the dominant component of power in the state.

Seznam pramenů a literatury

Seznam literatury

Aleksejev, Ju., M. – Kuľčyckyj, S., V. – Sljusarenko, A., H. (2000). *Ukrajina na zlami istoryčnych epoch: Deržavotvorčyj proces 1985–1999* (Kyjiv: JeksOb).

Andrusečko, P. (2007). Leonid Kravčuk – mezi komunismem a demokracií. *Ukrajinský žurnál*. No. 2, s. 47–49).

Antoszewski, A. – Herbut, R. (2001). *Systemy polityczne współczesnego świata* (Gdańsk: Arche).

Ball, A., R. (1988). *Modern Politics and Government* (London: Macmillan).

Bankowicz, M. (1997). Typy současné demokracie. *Parlamentní zpravodaj*. Vol. 3, No. 6, s. 221–223.

Bilenčuk, P., D. – Kampo, V., M. (1997). *Osnovy konstytucijnoho prava Ukrajiny: navčaľno-metodyčni materialy dlja vykladačiv ta studentiv juridičnych specialľnostej* (Kijiv: Venturi).

Bilous, A. (1992). Bahatopartijnisť v Ukrajini: porivnjaľnyj ohljad. *Sučasnisť*. No. 6, s. 108–119.

Birch, S. (1995). The Ukrainian Parliamentary and presidential Elections of 1994. *Electoral Studies*. Vol. 14, No. 1, s. 93–99.

Bischof, H. (1994). *Die Ukraine: Zeit der Unabhängigkeit* (Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, Abt. Außenpolitikforschung).

Bojko, O. – Goněc, V. (1997). *Nejnovější dějiny Ukrajiny* (Brno: Jota).

Bos, E. (2010). Das politische System Ukraine. In: Ismayr, V. (ed.), *Die politischen Systeme Osteuropas* (Wiesbaden: Vs Verlag Für Sozialwissenschaften), s. 527–577.

Cabada, L. – Ženíšek, M. (2003). *Smíšené volební systémy* (Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk).

Crozier, B. (2004). *Vzestup a pád Sovětské říše* (Praha: BB/art).

Čalenko A., (2009). *Žena Kučmy, uznav o povede muža, rešila: eto šutka* (http://www.segodnya.ua/ukraine/zhena-kuchmy-uznav-o-pobede-muzha-reshila-eto-shutka.html, 5. 3. 2014).

Duverger, M. (1965). *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State* (London: John Wiley&Sons).

Futej, B. (2005). *Stanovlennja pravovoji deržavy v Ukrajini: 1991–2005* (Kyjiv: Jurinkom Inte).

Haj-Nyžnyk, P. (2012). Vynyknennja peršych polityčnych partij v URSR, utvorennja Narodnoho Ruchu Ukrajiny ta joho pozycija ščodo Cojuznoho dohovoru (1989–1991). *Gileja*. No. 57, s. 127–133.

Haraň, O., V. (1993). *Ubyty drakona: z istoriji Ruchu ta novych partij Ukrajiny* (Kyjiv: Lybiď).

Heywook, A. (2004). *Politologie* (Praha: Eurolex Bohemia).

Hloušek, V. – Kopeček, L. eds. (2007). *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: Masarykova univerzita).

Hloušek, V. – Kopeček, L., – Šedo, J. (2011). *Politické systémy* (Brno: Barrister&Principal).

Chart, G. (1992). *Roccija potrjasajet mir: Vtoraja rus. revoljucija i jee vozdejstvije na Zapad* (Moskva: Novosti).

Kasjanov, G. (2007). Ukrajina 1991. *Ukrajinský žurnál*. No. 2, s. 44–46.

Klokočka, V. (1996). *Ústavní systémy evropských států* (Praha: Linde).

Klokočka, V. (1993). *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech* (Praha: Aleko).

Kopeček, L. – Kubová, O. (2004). Ukrajina. In: Kubát, M. a kol., *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy* (Praha: Eurolex Bohemia), s. 402–431.

Kubát, M. (2007). Volby a volební systémy. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol., *Úvod do studia politické vědy* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 251–303.

Kubíček, P. (1994). Delegative democracy in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies.* Vol. 27, No. 4, s. 423–441.

Kubová, O. (2002). Ústavní systém Ukrajiny. *Středoevropská politická studie.* Vol. 4, No. 1.

Kuľčyckyj, V., S. (1996). *Istorija deržavy i prava Ukrajiny* (Ľviv: Cvit).

Lebeda, T. (2004). Stručný přehled volebních systémů. In: Novák, M. – Lebeda, T. a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání* (Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk), s. 19–43.

Linz, J., J. – Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (London: The Johns Hopkins University Press).

Lycenkov, C. (2001). *Konstytucija Ukrajiny 1996 roku: vytoky, zdobutky, perspektyvy* (Kyjiv: Bibliotečka ukrajinoznavcja).

Malia, M. (2004). *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917–1991* (Praha: Argo).

Masol, V. (1993). *Upuščennyj šans* (Kiev: Moloď).

Michajlovskaja, E. (1992). *Ukraine: political parties and organisations* (Moscow: Panorama).

Mlejnek, J. (2004). Ukrajinské volby – krajina před čtvrtým kolem. *Revue Politika*. 20. 12. 2004 (http://www.revuepolitika.cz/clanky/734, 12. 3. 2013).

Moulis, V. (2010). Reformátor Gorbačov. In: Švankmajer, M. – Veber, V. a kol., *Dějiny Ruska* (Praha: Lidové noviny).

Myronenko, O., M. (1997). *Istorija Konstytuciji Ukrajiny* (Kijiv: In Jure).

O´Donnell, G., A. (1994). Delegative Democracy. *Journal of Democracy*. Vol. 5, No. 1, s. 55–69.

Ott, A. (1995). *Die politischen Parteien in der Ukraine* (Köln: Bundesinstitut für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien).

Národní knihovna České republiky (2006). *Doporučení pro přepis nelatinkových písem do latinky* (Praha: Národní knihovna ČR).

Pohorilka, V., F. – Šemšučenka, Ju., S. – Jevdokymova, V., O. (2000). *Konstytucija nezaležnoji Ukrajiny: Navčaľnyj nosibnik* (Kyjiv: Insytut deržavy i prava).

Potichnyj, P. (1994). *Formation of political parties in Ukraine* (Köln: Bundesinst. für Ostwiss. und Internat. studien).

Potichnyj, P. (1992). *The multi-party system in Ukraine* (Köln: Bundesinst. für Ostwiss. und Internat. studien).

Rjabčuk, M. (2007). Změna proporcí. *Ukrajinský žurnál*. No. 2, s. 40–43.

Rakitskij, B., V. – Rakitskaja G., Ja. (1990). *Strategija i taktika perestrojki* (Moskva: Nauka).

Rudyč, F., M. – Bezverchyj, V., B. – Kyryčenko, M., H. (1995). *Polityčni struktury ta procesy v sučasnij Ukrajini* (Kyjiv: Instytut nacionaľnych vidnocyn i politolohiji).

Rusnačenko, A. (1992). Problemy robitnyčoho Ruchu v sučasnij Ukrajini. *Sučasnisť*. No. 12, s. 39–45.

Říchová, B. (2002). *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů* (Praha: Portál).

Salij, I., M. (1993). *Ja povertajus* (Kyjiv: Dovira).

Sartori, G. (2001). *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků* (Praha: Slon).

Shugart, M., S. – Carey, J., M. (1997). *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics* (Cambridge: Cambridge Universtiy Press).

Tanjuk, L., C. (1991). *Chronika oporu* (Kyjiv: Vik-Dnipro).

Tomenko, M., V. (2009). *Istorija ukrajinskoji Konstytuciji: navčaľnyj posibnyk* (Kyjiv: Osvita).

Weber, M. (1947). *Theory of Social and Economic Organization* (London: Hodge).

Wiatr, J., J. (1999). *Socjologia polityki* (Warszawa: Scholar).

Wilson, A. (1997). The Ukrainian Left: In Transition to Social Democracy or Still in Thrall to the USSR? *Europe-Asia Studies.* Vol. 49, No. 7, s. 1293–1316.

Seznam internetových zdrojů

BBC (1990). *Ukraina 1990–2006. Revoljucija na granite* (http://www.bbc.co.uk/russian/specials/1018_ukraine_history/page2.shtml, 2. 1. 2014).

Byblyoteka onlajn (2006). *Konstytucijnyj proces. Osnovni položennja konstytuciji Ukrajiny* (http://readbookz.com/book/170/5290.html, 4. 3. 2014).

Elektronna biblioteka Ukrajiny (2011). *Suspiľstvo* (http://uateka.com/uk/article/society/1201, 2. 3. 2014).

Skrobach, B. (1994). *1994 Presidential election. First Round* (http://www.skrobach.com/el_ind.htm, 2. 3. 2014).

Ukrajina (1995). *Konstytucijnyj dohovir* (http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/utverdzhennya-nezalezhno-ukra-ni/konstituts-yniy-dogov-r-/, 2. 2. 2014).

Verchovnaja Rada Ukrajiny (1992). *Zacidannja dvadcjať červerte* (http://static.rada.gov.ua/zakon/skl1/BUL15/200292_24.htm, 8. 1. 2014).

Prameny

Ukaz prezydenta Ukrajiny č. 512/1994 *Položennja pro porjadok pidhotovki i vnesennja projektiv ukaziv i rozporjadžeň Prezydenta Ukrajiny* (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512/94/ed19940910, 7. 12. 2013).

Vidomosti Verchovnoji rady č. 33/1991, *Pro prezidenta Ukrajinskoji RSR* (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1295-12, 20. 3. 2013); *Pro zachuvannja posta Prezydenta Ukrajinskoji RSR i vnesennja zmin ta dopovneň do Konstytuciji Ukrajinskoji RSR* (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1293-12/ed19910705, 20. 3. 2013).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 35/1991, *Postanova Verchovnoji rady Ukrajinskoji RSR pro koncepciju novoji konstytuciji Ukrajiny* (http://gska2.rada.gov.ua/site/const/post/1213.html, 5. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 38/1991, *Postanova Verchovnoji rady Ukrajinskoji RSR pro prohološennja nezaleznosti Ukrajiny* (http://gska2.rada.gov.ua/site/postanova/akt_nz.htm, 5. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 20/1992, *Pro vnecennja zmin i dopovneň do Konstytuciji Ukrajiny* (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2113-12/ed19920214, 8. 12. 2013).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 28/1992, *Pro vnesennja zmin Zakonu Ukrajinskoji RSR. Pro miscevi Rady narodnych deputativ Ukrajinskoji RSR ta misceve samovrjaduvannja* (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2234-12/ed19920326, 9. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 37/1992 *Postanova Verchovnoji Rady Ukrajiny pro projekt novoji Konstytuciji Ukrajiny* (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2525-12?test=4/UMfPEGznhhh4D.ZiAOXoJLHI4.Ys80msh8Ie6, 5. 4. 2013).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 2/1993 *Pro tymčasove delehuvannja Kabinetu Ministriv Ukrajiny povnovažeň vydavati dekrety v sferi zakonodavčoho rehuljuvannja* (http://zakon.nau.ua/doc/?code=2796-12, 7. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 42/1993 *Projekt novoji Konstytuciji Ukrajiny* (http://constituanta.blogspot.cz/2012/10/1993.html, 4. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 18/1995, *Konstytucijnyj Dohovir* (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80/ed19950608?test=4/UMfPEGznhhh4D.ZiAOXoJLHI4.Ys80msh8Ie6, 15. 3. 2013).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 30/1996, *Konstytucija Ukrajiny* (http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628, 25. 3. 2013).

Přílohy

Příloha č. 1

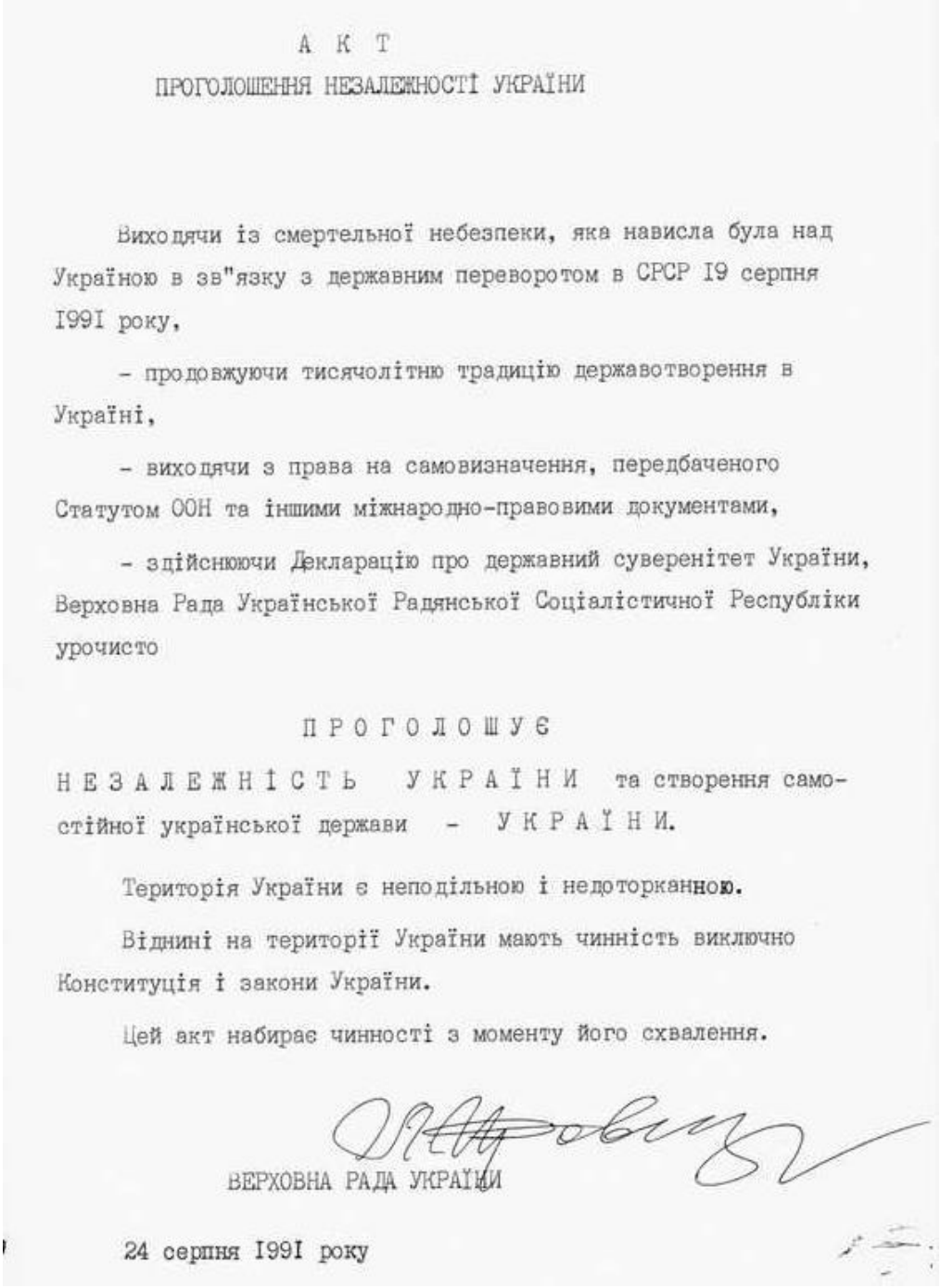

А К Т

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв"язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,

- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

П Р О Г О Л О Ш У Є

Н Е З А Л Е Ж Н І С Т Ь У К Р А Ї Н И та створення самостійної української держави - У К Р А Ї Н И.

Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

24 серпня 1991 року

Zdroj: Národní archivní fond Ukrajiny. *Postanova Verchovnoji rady Ukrajinskoji RSR pro prohološennja nezaležnosti Ukrajiny* (http://www.archives.gov.ua/Sections/Nezalezhnist/D-files-4.php?14, 6. 4. 2014).

Příloha č. 2

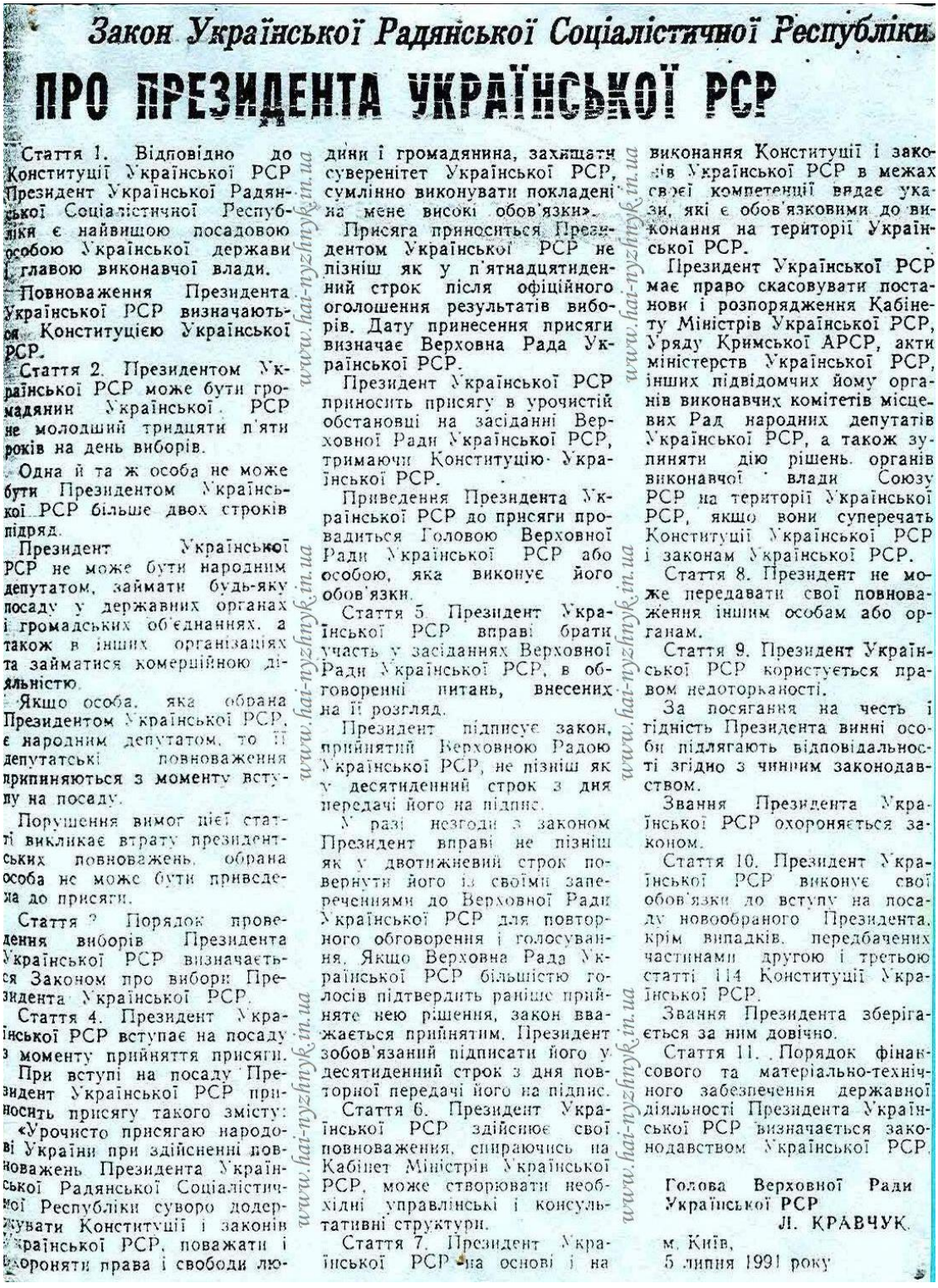

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки

ПРО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Стаття 1. Відповідно до Конституції Української РСР Президент Української Радянської Соціалістичної Республіки є найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади.

Повноваження Президента Української РСР визначаються Конституцією Української РСР.

Стаття 2. Президентом Української РСР може бути громадянин Української РСР не молодший тридцяти п'яти років на день виборів.

Одна й та ж особа не може бути Президентом Української РСР більше двох строків підряд.

Президент Української РСР не може бути народним депутатом, займати будь-яку посаду у державних органах і громадських об'єднаннях, а також в інших організаціях та займатися комерційною діяльністю.

Якщо особа, яка обрана Президентом Української РСР, є народним депутатом, то її депутатські повноваження припиняються з моменту вступу на посаду.

Порушення вимог цієї статті викликає втрату президентських повноважень, обрана особа не може бути приведена до присяги.

Стаття 3. Порядок проведення виборів Президента Української РСР визначається Законом про вибори Президента Української РСР.

Стаття 4. Президент Української РСР вступає на посаду з моменту прийняття присяги.

При вступі на посаду Президент Української РСР приносить присягу такого змісту:

«Урочисто присягаю народові України при здійсненні повноважень Президента Української Радянської Соціалістичної Республіки суворо додержувати Конституції і законів Української РСР, поважати і охороняти права і свободи людини і громадянина, захищати суверенітет Української РСР, сумлінно виконувати покладені на мене високі обов'язки».

Присяга приноситься Президентом Української РСР не пізніш як у п'ятнадцятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів. Дату принесення присяги визначає Верховна Рада Української РСР.

Президент Української РСР приносить присягу в урочистій обстановці на засіданні Верховної Ради Української РСР, тримаючи Конституцію Української РСР.

Приведення Президента Української РСР до присяги провадиться Головою Верховної Ради Української РСР або особою, яка виконує його обов'язки.

Стаття 5. Президент Української РСР вправі брати участь у засіданнях Верховної Ради Української РСР, в обговоренні питань, внесених на її розгляд.

Президент підписує закон, прийнятий Верховною Радою Української РСР, не пізніш як у десятиденний строк з дня передачі його на підпис.

У разі незгоди з законом Президент вправі не пізніш як у двотижневий строк повернути його із своїми запереченнями до Верховної Ради Української РСР для повторного обговорення і голосування. Якщо Верховна Рада Української РСР більшістю голосів підтвердить раніше прийняте нею рішення, закон вважається прийнятим. Президент зобов'язаний підписати його у десятиденний строк з дня повторної передачі його на підпис.

Стаття 6. Президент Української РСР здійснює свої повноваження, спираючись на Кабінет Міністрів Української РСР, може створювати необхідні управлінські і консультативні структури.

Стаття 7. Президент Української РСР на основі і на виконання Конституції і законів Української РСР в межах своєї компетенції видає укази, які є обов'язковими до виконання на території Української РСР.

Президент Української РСР має право скасовувати постанови і розпорядження Кабінету Міністрів Української РСР, Уряду Кримської АРСР, акти міністерств Української РСР, інших підвідомчих йому органів виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів Української РСР, а також зупиняти дію рішень органів виконавчої влади Союзу РСР на території Української РСР, якщо вони суперечать Конституції Української РСР і законам Української РСР.

Стаття 8. Президент не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Стаття 9. Президент Української РСР користується правом недоторканості.

За посягання на честь і гідність Президента винні особи підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством.

Звання Президента Української РСР охороняється законом.

Стаття 10. Президент Української РСР виконує свої обов'язки до вступу на посаду новообраного Президента, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 114 Конституції Української РСР.

Звання Президента зберігається за ним довічно.

Стаття 11. Порядок фінансового та матеріально-технічного забезпечення державної діяльності Президента Української РСР визначається законодавством Української РСР.

Голова Верховної Ради
Української РСР
Л. КРАВЧУК.

м. Київ,
5 липня 1991 року

www.haj-nyzhnyk.in.ua

Zdroj: Haj-Nyžnyk, P. *Zakon URSR pro prezidenta Ukrajinskoji RSR* (http://www.haj-nyzhnyk.in.ua/doc2/1991%20(07)%2005.zakon.php, 13. 4. 2014).